

Personel kancelaryjny Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR w Lublinie w latach 1944–1956*

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację dotychczasowych badań nad personelem kancelaryjnym lubelskiej PPR i PZPR. Wcześniej badałem tę grupę etatowego aparatu ze szczebla powiatowego struktury organizacyjnej tych partii¹, a poddanie analizie jej przedstawicieli z Komitetu Wojewódzkiego (KW) jest dopełnieniem cyklu badawczego. Zainteresowanie tą tematyką wynika z przeświadczenia o potrzebie zwrócenia uwagi na ten aspekt prowadzenia partyjnej dokumentacji, którym jest ekspozycja czynnika ludzkiego. Podzielam skądinąd nienową tezę, że „akt nie tworzy przecież sam tylko urząd, [...] ale przede wszystkim kanceliści [...]”². Właśnie ci funkcjonariusze aparatu partyjnego bezpośrednio przyczynili się do powstania akt, stanowiących nieodzowne źródło do badań nad Polską Ludową³.

Artykuł obejmuje zagadnienia związane z kancelistami KW w obu stadiach rozwojowych partii komunistycznej w Polsce. Wziąłem pod uwagę korzyści wynikające z takiego ujęcia, zwłaszcza możliwość pokazania tej problematyki w szerszym kontekście chronologicznym, z czym wiążą się perspektywy uchwycenia podobieństw i różnic oraz uwypuklenia elementów świadczących o ciągłości lub zmianach charakteryzujących dwanaście lat istnienia owych struktur. Osobne badania kancelistów z KW PPR i PZPR skutkowałyby zawężeniem możliwości badawczych. Dolna granica chronologiczna, czyli powstanie latem 1944 r. struktur legalnej PPR, jest oczywista, natomiast górna granica, rok 1956, uzasadniona jest nie tyle utrwaloną w literaturze cezurą wynikającą

* Artykuł powstał na podstawie tezy referatu wygłoszonego na VII Sympozjum Dziejów Biurokracji w Kielcach we wrześniu 2017 r.

¹ T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR w województwie lubelskim w latach 1944–1948* [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 523–552; *idem*, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948–1954*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2014, t. 10, s. 587–626.

² Por. J. Prażak, *Tak zwana wolna zasada proweniencji*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 51.

³ Archiwistom PPR/PZPR w dużej mierze zawdzięczamy, że akta te dotrwały do naszych czasów.

z wydarzeń politycznych w skali ogólnokrajowej (Październik '56), ile istotnymi zmianami organizacyjnymi w strukturze i obsadzie aparatu KW PZPR w Lublinie. Mam na myśli tzw. kompresję etatów, do której nawiążę w dalszej części artykułu.

Badanie tej materii przebiegało pod znakiem pewnych istotnych trudności. Jedną z poważniejszych było to, że zagadnienia dotyczące pracy kancelarii i samych kancelistów nie należą do tematów często poruszanych w zachowanych do dziś aktach partyjnych. Implikowało to konieczność ich rekonstruowania na podstawie niepełnych, lakonicznych i rozproszonych danych. Ponadto uchwycone informacje odnoszące się do kancelistów nierzadko są mało precyzyjne, np. nie ukazują rzeczywistego charakteru pracy wykonywanej na poszczególnych stanowiskach⁴. Rozstrzygnięcie wątpliwości przez porównanie z wiadomościami występującymi w innych dokumentach nie zawsze było możliwe. Podobne problemy stwarzało niekiedy ustalenie, do której komórki organizacyjnej dany kancelista był przypisany. Problematiczne bywało też zdobycie pewności czy ma się nadal do czynienia z tą samą, czy też już z inną osobą, wskutek tego, że niektóre panie dominujące w tej grupie personelu KW (o czym dalej) wychodząc za mąż zmieniały nazwiska. O faktach tych niezwykle rzadko informują akta PPR/PZPR. W pewnej mierze rzutuje to na dokładność ogólnych szacunków ilościowych dotyczących kancelistów partyjnych.

Uściślijmy zakres terminu „personel kancelaryjny” w odniesieniu do aparatu lubelskiego KW PPR/PZPR. Nie obejmuje on wszystkich osób zajmujących się pracą biurową, gdyż kategorią w takim wypadku należałoby też objąć umysłowych pracowników politycznych, czyli, nie licząc kierowców, administratorów, portierów, pracowników biura przepustek czy sprzętaczek, niemal wszystkich funkcjonariuszy tego komitetu. Kancelistów można utożsamić z tzw. pracownikami technicznymi w aparacie partyjnym, zajmującymi się pomocniczą pracą biurową, różniącymi się od wykonawców innych rodzajów pracy biurowej, to jest sprawujących funkcje kierownicze oraz pracowników wysoko i rutynowo specjalizowanych⁵. Takie rozgraniczenie implikuje pominięcie w tych rozważa-

⁴ W listach płac pracowników KW PZPR w Lublinie – podstawowym dokumencie pozwalającym uchwycić liczbę występujących w nim stanowisk pracy – podawano tylko nazwy bez bliższych określeń, np. referent. Z reguły nie pozwala to na uzyskanie pewności, czy tak określony pracownik był pracownikiem merytorycznym – a takie etaty istniały w komitecie – czy też kancelaryjnym. Na przykład sekretarka Wydziału Propagandy na liście płac ze stycznia 1952 r. figuruje właśnie jako referentka w tym wydziale. APL, KW PZPR w Lublinie, 5(1873), Lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za 1–31 I 1952 r., k. 5. O tym, że wykonywała pracę kancelaryjną informuje przypadkowo pozyskana informacja znaleziona w innego typu dokumencie – protokole z posiedzenia Egzekutywy KW, zob. APL, KW PZPR w Lublinie, 187, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 17 I 1952 r., k. 42.

⁵ Por. M. Dyczkowski, A. Papst, *Automatyzacja prac biurowych. Systemy. Sprzęt. Oprogramowanie*, Wrocław 1994, s. 18.

niach funkcjonariuszy parających się pracą rutynowo specjalizowaną: kartotekarzy i sprawozdawców, którzy byli pracownikami politycznymi, oraz pomoce buchalteryjne, rewidentów, kasjerów i radiotelegrafistów. Koncentrując się na kancelistach-wykonawcach pracy umysłowej nie zajmowałem się tymi, których zadania, choć powiązane z kancelarią, sprowadzały się do wykonywania pracy fizycznej. Mam na myśli gońców i osoby obsługujące powielacz⁶. Pisząc o kancelistach KW mam na myśli personel poszczególnych wydziałów i Sekretariatu (Kancelarii) I Sekretarza KW. Pomiąłem pracowników zapewniających obsługę kancelaryjną struktur luźniej związanych z KW, takich jak Wojewódzka Szkoła Partyjna (WSzP), Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej, Wojewódzki Ośrodek Szkolenia Partyjnego (WOSzP) i Wojewódzki Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu.

Jak wspomniano, personel kancelaryjny *en bloc* zaliczano do kategorii pracowników technicznych jednej z trzech grup (obok politycznych i fizycznych pracowników obsługi) funkcjonariuszy KW PPR/PZPR w Lublinie⁷. Wyjątkową pozycję mieli tylko kierownicy Biura/Kancelarii Ogólnej (o czym niżej) KW, których uznawano za pracowników politycznych⁸. W KW PPR zdarzało się bowiem, że kierownicy komórek organizacyjnych łączyli obowiązki z innymi zadaniami o charakterze merytorycznym, odpowiednio: kierownika działu administracyjno-osobowego w nowo powstałym Wydziale Organizacyjnym, a później kierownika tego wydziału – jak np. sekretarz techniczny Komitetu Obwodowego (KO)/KW⁹ Jan Tudyka czy kierownik Wydziału Ogólnego i zarazem kierownik Kancelarii Ogólnej KW Kalistrat Głań. Później podobnej praktyki już nie zaobserwowałem.

⁶ Praca, którą wykonywali, nie wymagała podobnych umiejętności czy wykształcenia, raczej nie mogli też liczyć na przesunięcie do pionu politycznego, co zdarzało się kancelistom. Z tych m.in. powodów objęcie ich analizami raczej zaciemniłoby, niż rozjaśniło, obraz personelu kancelaryjnego KW.

⁷ Odrębne listy płac dla pracowników politycznych oraz pozostałych kategorii personelu KW PPR/PZPR sporządzano do lutego 1949 r. włącznie.

⁸ Podobnie zaszerzegowana była występująca w 1949 r. na listach płac pracowników politycznych KW PZPR kierowniczką Biura Wydziału Propagandy.

⁹ APL, KW PPR w Lublinie, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO PPR, 12 IX 1944 r., k. 1–2; *ibidem*, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PPR, 19 XI 1944 r., k. 29. Na początku sierpnia 1944 r. J. Tudyka występował jako zastępca sekretarza KO, chociaż nie zajmował funkcji ani II ani III sekretarza tego komitetu. Zob. APL, KP PPR w Puławach, 9, Protokół z zebrania delegatów partii z powiatów puławskiego, lubartowskiego, włodawskiego, lubelskiego i miasta Lublina, 5 VIII 1944 r., k. 12.

Organizacja pracy kancelaryjnej KW PPR/PZPR w Lublinie

Charakterystyka personelu kancelaryjnego lubelskiej KW PPR i PZPR nie byłaby zrozumiała bez zarysowania choćby w ogólnym zarysie modelu organizacyjnego ich kancelarii. Miał on cechy kancelarii scentralizowanej¹⁰, co wpisywało się w stadium tworzonej od podstaw struktury organizacyjnej KO¹¹ PPR w Lublinie. Na początku zatrudniano tam tylko jednego funkcjonariusza ds. kancelaryjnych, nazywanego kierownikiem biura lub sekretarzem technicznym¹². Wyodrębnienie tej funkcji przez pewien czas nie miało nawet formalnego umocowania. O zatwierdzenie etatu sekretarza technicznego w KO Egzekutywa zwróciła się do KC dopiero we wrześniu 1944 r.¹³ Funkcja sekretarza technicznego w KW PPR występowała do lutego 1945 r. łącznie, a później zanikła¹⁴. Określenie to z rzadka pojawiało się do około 1946 r., lecz w nieco innym znaczeniu¹⁵. W miejsce sekretarza technicznego pojawiło się stanowisko ogólnej sekretarki owego komitetu. Etat ten wyszczególniano w jego strukturze do lipca 1945 r.

Oprócz sekretarza technicznego, a następnie „ogólnej” sekretarki, na przełomie września i października 1944 r. w Biurze KW PPR w Lublinie pojawiły się kolejne etaty kancelaryjne. Do połowy 1945 r. występowały tam stanowiska maszynistki (dwa etaty) i pomocy biurowej, względnie biuralistki (dwa etaty)¹⁶. W sierpniu 1945 r. utworzono komórkę organizacyjną pod nazwą kancelarii ogólnej. Jej personel stanowili kierownik i przynajmniej jeden pracownik. Był to krok w kierunku rozbudowania pod względem organizacyjno-funkcyjnym i etatowym szeroko rozumianej kancelarii KW PPR. W ślad za tym doszło

¹⁰ Tzn. takiej kancelarii, w której obowiązki kancelaryjne realizują wyspecjalizowane ogniwa organizacyjne i zasadniczo nie są one, tak jak w modelu kancelarii zdecentralizowanej, powierzone (w pewnym zakresie) pracownikom merytorycznym. Na ten temat zob. M. Konstankiewicz, *Kancelaria starostw województwa lubelskiego w latach 1919–1939*, Lublin 2011, s. 101.

¹¹ Pod tą nazwą, nawiązującą do podziału organizacyjnego konspiracyjnej PPR, przyszedł KW działał do października 1944 r.

¹² Por. APL, KW PPR w Lublinie, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO, 12 IX 1944 r., k. 1, 2; *ibidem*, 425, Listy płacy stałych pracowników KW PPR w Lublinie, 25 X 1944 r., k. 1; *ibidem*, Listy płacy stałych pracowników KW PPR w Lublinie za listopad 1944 r., k. 2.

¹³ *Ibidem*, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO, 12 IX 1944 r., k. 2.

¹⁴ *Ibidem*, 425, Lista płacy pracowników KW PPR za luty 1945 r., 3 II 1945 r., k. 5.

¹⁵ Bywało używane w odniesieniu do politycznych pracowników wydziałów KW PPR, parających się rutynową pracą biurową, takich jak referent-sprawozdawca. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie WKKP za grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r., k. 6 [dotyczy A. Żarczuka z Wydziału Przemysłowego].

¹⁶ Pomoce biurowe prawdopodobnie zajmowały się biurowo-technicznymi aspektami spraw finansowych i kadrowych. Oznaczało to wykonywanie pracy „rutynowo specjalizowanej” (a nie pomocniczej biurowej) lub politycznej. Z tego względu osoby zajmujące te stanowiska pominięto w dalszych rozważaniach nad personelem kancelaryjnym KW PPR.

do utworzenia stanowiska sekretarki Sekretariatu, względnie sekretarki osobi-
stej I sekretarza (wrzesień 1945 r.). Z tą chwilą model organizacyjny kance-
larii, wciąż scentralizowany, wyraźnie przechylił się ku wariantowi kancelarii
zdekoncentrowanej, w którym poszczególne czynności kancelaryjne, do któ-
rych realizacji angażowany jest odrębny personel, wykonywano nie w jednej
komórce organizacyjnej, lecz w ramach różnych komponentów tej samej struk-
tury¹⁷. Należy przyjąć, że kancelaria ogólna spełniała czynności kancelaryjne
takie jak przyjmowanie i rozdzielanie korespondencji oraz jej ekspediowanie
na zewnątrz dla całego KW, pozostałe czynności kancelaryjne prowadzili na-
tomiasz pracownicy obsługujący inne komórki i stanowiska merytoryczne (np.
I sekretarza KW).

Nie znalazłem śladu istnienia w strukturze lubelskiego KW PPR kancelarii
tajnej. W późniejszym okresie zatrudniano tam pracownicę, której zadaniem
było odszyfrowywanie (jak należy się domyślać – tajnych) przesyłek¹⁸.

Obsługa kancelaryjna wyżej wymienionego ogniwa PPR kształtowała się
wraz z rozwojem jego struktury organizacyjnej, odpowiednio do powstawania,
przekształcania lub likwidacji kolejnych wydziałów. Problem ten tylko tu syg-
nalizuję. Najwcześniej, we wrześniu 1944 r., powstał Wydział Organizacyjny,
najpóźniej natomiast (sierpień 1946 r.) utworzono Wydział Oświaty i Kultury.
W najbardziej rozbudowanym stadium struktury KW PPR w Lublinie w latach
1947–1948 istniało, oprócz Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej (WKKP),
jedenaście wydziałów: organizacyjny, propagandy, rolny, ekonomiczny, admi-
nistracyjno-samorządowy, komunikacyjny, zawodowy, oświaty i kultury, ko-
bięcy, ogólny i gospodarczy. Utworzenie lub głęboka reorganizacja wydziału
z reguły łączyły się z zapewnieniem mu obsady kancelaryjnej¹⁹. Uchwała Se-
kretariatu KC PPR z listopada 1948 r. w sprawie przekształcenia Wydziałów
Propagandy KW w Wydziały Propagandy, Oświaty i Kultury oraz zniesienia
odrębnych Wydziałów Oświaty i Kultury uwzględniała też ich obsadę perso-
nalną. Wśród tworzących ją kilkunastu funkcjonariuszy mieli się znaleźć kie-
rownik kancelarii wydziałowej i od dwóch do trzech osób „sił technicznych”²⁰.

Rozszerzanie wpływów partii na wszystkie sfery życia społeczno-gospo-
darczego i komplikowanie się struktury organizacyjnej w lubelskim KW PPR
sprawiły, że model jego kancelarii zaczął ewoluować do postaci coraz bardziej
zdekoncentrowanej. Za tą tezę przemawiałoby zastąpienie na przełomie listo-

¹⁷ O tym modelu kancelarii zob. M. Konstankiewicz, *Kancelaria starostw...*, s. 101.

¹⁸ APL, KW PPR w Lublinie, 365, Pismo z Wydziału Personalnego KW PPR do KC PPR, 26 XI 1947 r., k. 206.

¹⁹ Nie dotyczyło to wydziałów, które funkcjonowały krótkotrwale, np. Wydziału Spółdzielczo-
-Handlowego, który istniał tylko przez kilka miesięcy w 1946 r.

²⁰ APL, KW PPR w Lublinie, 47, Pismo kierownika Działu Propagandy, Oświaty i Kultury KC PPR do I sekretarza KW, 16 XI 1948 r., k. 139.

pada i grudnia 1945 r. dotychczas istniejących etatów maszynistek trzema etatami sekretarek-maszynistek, przypuszczalnie przypisanymi do trzech istniejących wówczas wydziałów: organizacyjnego, rolnego i propagandy²¹. Możliwe, że ta z pozoru drobna zmiana terminologiczna, w istocie oznaczała nie tylko stopniowe usamodzielnianie się obsługi kancelaryjnej w poszczególnych wydziałach, lecz ugruntowywała także praktykę przechowywania przez wydziały własnej dokumentacji. Proces ten nie doprowadził wtedy do ukształtowania się osobnych kancelarii wydziałowych. Musiałoby się to wiązać z występowaniem w każdym wydziale przynajmniej jednego kancelaryjnego stanowiska pracy, a do tego jeszcze nie doszło. Mniej więcej w połowie wydziałów lubelskiego KW PPR – i to w wydziałach bynajmniej nie efemerycznych ani o poślednim znaczeniu, takich jak administracyjno-samorządowy, komunikacyjny, zawodowy, kobiecy i gospodarczy oraz WKKP – do końca istnienia PPR nie zaangażowano kancelisty. Zapewne, gdy była taka konieczność, któryś z merytorycznych pracowników wcielał się w rolę sekretarki, ewentualnie niektóre czynności kancelaryjne (np. przepisywanie na maszynie) wykonywał ktoś z Kancelarii Ogólnej KW lub zlecano to kancelistom z innych wydziałów. Na możliwość prowadzenia wydziałowej registratury przez merytorycznego pracownika wydziału wskazuje zapis z protokołu z posiedzenia Sekretariatu KW z września 1947 r., dotyczący kwestii załatwiania spraw gospodarczych przez Wydział Gospodarczy. Znaczenie ma wzmianka o nałożeniu na jego kierownika obowiązku posegregowania spraw z tego zakresu w teczkach²². W innym, niewiele wcześniejszym dokumencie jest wprost wymieniona „kancelaria Wydziału Gospodarczego”²³. Wydział ten nie mógł być pod tym względem wyjątkiem. Skłania to do wniosku, że to w wydziałach KW PPR w Lublinie wykonywano *gros* typowych czynności kancelaryjnych, przy czym niektóre z nich specjalnie zatrudniały do tego osobny personel, a w innych zajmowali się tym pracownicy merytoryczni. Uchwycenie tej ostatniej praktyki pozwala stwierdzić, że w owym Komitecie w późniejszej fazie jego funkcjonowania występowała kancelaria zdecentralizowana, w której niektóre czynności kancelaryjne wykonywali referenci.

Na organizację i funkcjonowanie tamtejszej kancelarii wpływały też „racjonalizatorskie” pomysły zgłaszane przez kierownictwo komitetu. W grudniu 1946 r. II sekretarz Konstanty Łaszczuk, na posiedzeniu Sekretariatu KW PPR scharakteryzował ówczesny system pracy maszynistek jako nieodpowiedni („nie znormalizowany”) i zaproponował utworzenie wydziału (tzn. hali) maszyn, w którym w sposób scentralizowany przepisywano by dokumenty dla ca-

²¹ *Ibidem*, 425, Lista płacy pracowników KW za grudzień 1945 r., k. 32.

²² *Ibidem*, 22, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW, 10 IX 1947 r., k. 39.

²³ *Ibidem*, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW, 6 II 1947 r., k. 5.

łego komitetu. Sprawy tej wówczas nie rozstrzygnięto. Doszło do tego dopiero w kwietniu 1947 r. W powiązaniu z aktualnie przeprowadzanym remontem gmachu KW i potrzebą ponownego rozlokowania poszczególnych wydziałów, zamiast uprzednio zgłoszonej propozycji dotyczącej wspólnej hali maszyn dokonano podziału maszynistek między poszczególne wydziały: jedna z nich miała obsługiwać Wydział Propagandy, Wojewódzką Komisję Historii Partii (dalej WKHP) i WKKP, kolejnej przypisano wydziały: przemysłowy, kobiecy i administracyjno-samorządowy, trzecia maszynistka miała obsługiwać Wydział Rolny, a obsługę czterech pozostałych wydziałów: personalnego, organizacyjnego, ogólnego, oświaty i zawodowego miały zapewnić dalsze trzy maszynistki²⁴. Wcielenie w życie tego pomysłu musiało skutkować tym, że większość maszynistek rotacyjnie przepisywała dokumenty wydziałów, które akurat tego potrzebowały. Warto zwrócić uwagę to, że Wydział Rolny jako jedyny zachował maszynistkę „na wyłączność”. Być może wynikało to z jego rangi, jak i większych potrzeb w porównaniu z pozostałymi. Zmiany te najwyraźniej nie objęły wówczas sekretarek I sekretarza KW i Wydziału Oświaty. O powodach można jedynie spekulować.

Wraz z utworzeniem w grudniu 1948 r. KW PZPR w Lublinie utrwalił się w nim model kancelarii zdekoncentrowanej o cechach kancelarii zdecentralizowanej. Świadczyłoby o tym zwłaszcza przypisanie członków personelu kancelaryjnego do poszczególnych wydziałów lub równorzędnych komórek organizacyjnych (np. kancelarii I sekretarza²⁵, WKKP). Inne tego symptomy to prowadzenie ewidencji pism w każdym wydziale, w dzienniku korespondencji przychodzącej i wychodzącej. Korespondencja ta wraz z innymi dokumentami była też w nich przechowywana. W większości wydziałów funkcjonowały kancelarie wydziałowe angażujące minimum jednego pracownika (kwestie etatów i ich obsady poruszam w dalszej części artykułu). Wyjątkami potwierdzającymi ową regułę były sytuacje, gdy dany wydział KW PZPR o wąskim zakresie kompetencji i nielicznym składzie osobowym nie miał własnej obsługi kancelaryjnej (np. Wydział Socjalny), bądź nie dysponował nią na stałe (wydziały: zawodowy i kobiecy). W drugim roku istnienia PZPR właściwie zanikło określenie sekretarka wydziałowa, którą począwszy od 1950 r. zastąpił referent kancelarii²⁶.

Jednocześnie pewne czynności kancelaryjne, takie jak przyjmowanie korespondencji, jej ewidencja w dzienniku czy rozdzielanie pomiędzy adresatów nadal wykonywano centralnie dla całego KW PZPR, w kancelarii ogólnej usy-

²⁴ *Ibidem*, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW, 24 IV 1947 r., k. 16.

²⁵ Kancelarię I sekretarza utworzono na początku 1950 r. Zob. AAN, KC PZPR w Warszawie, 237/XXI-28, Notatka Wydziału Historii Partii przy KC PZPR w sprawie instruktorów historii partii w KW PZPR, 20 II 1950 r., k. 14.

²⁶ Czasem opisywano ich tylko jako referentów, bez zaimka dzierżawczego („kancelarii”).

tuowanej w Wydziale Ogólno-Administracyjnym (później przemianowanym na Wydział Ogólny). Dzielił się on na dwa referaty: finansowy z pięcioosobową obsadą i gospodarczy, w którym pracowało dwadzieścia osiem osób²⁷. Centralnie było też zorganizowane przechowywanie akt zbędnych w bieżącej pracy – w składnicy akt KW. Do 1956 r. funkcjonowała ona kolejno w ramach kancelarii I sekretarza (1950–1953), w Wydziale Ogólnym (1953–1955) i w Wydziale Propagandy²⁸.

Organizowanie kancelarii lubelskiego KW PZPR (wcześniej PPR), przebiegało równoległe do kształtowania się jego struktury organizacyjnej, tzn. odpowiednio do tworzenia, przekształcania lub likwidacji poszczególnych wydziałów. Tutaj tylko sygnalizuję pewne etapy tego procesu, odsyłając zainteresowanych do literatury przedmiotu²⁹. Między 1949 a 1951 r.³⁰ istniało dziesięć wydziałów: organizacyjny, propagandy, oświaty i kultury (później osobny Wydział Propagandy i Agitacji), rolny, administracyjny (do 1950 r. jako administracyjno-samorządowy), kobiecy, socjalno-zawodowy, ekonomiczny, komunikacyjny, kadr i ogólny (ogólno-gospodarczy) oraz WKKP. W 1951 r. utworzono Wydział Handlu³¹, w końcu 1952 r. zlikwidowano (ściślej zdecentralizowano) Wydział Kadr, a w 1953 r. zniesiono Wydział Kobiecy. W tymże 1953 r. powstał Wydział Oświaty i Nauki, natomiast latem 1956 r. zlikwidowano wydziały handlu i socjalny (wcześniej socjalno-zawodowy). W okresie przełomu październikowego w strukturze lubelskiego KW PZPR działało osiem wydziałów: organizacyjny, propagandy, rolny, administracyjny, oświaty i nauki, ekonomiczny, komunikacyjny i ogólny oraz WKKP. Zbliżoną rangę miała kancelaria I sekretarza, nazywana też Biurem Sekretariatu. Wbrew skojarzeniom, jej rolę nie była obsługa kancelaryjna I sekretarza; pracownicy tej komórki realizowali merytoryczne kompetencje wynikające z uprawnień I sekretarza KW, a w jej ramach istniały referaty: ds. wyznań, ds. listów i skarg oraz krytyki prasowej, ds. organizacji wydzielonych, a także kancelaria tajna.

²⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, 3929, Sprawozdanie z kontroli przeprowadzonej w KW przez rewidenta biura inspekcji finansowo-gospodarczej KC Mieczysława Pietrzaka od 25 do 28 X 1949 r., k. 177.

²⁸ Zob. T. Czarnota, *Kierownictwo pionu archiwalno-historycznego w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Lublinie w latach 1948–1956* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 425.

²⁹ Rozwój struktury organizacyjnej lubelskiego KW PZPR w okresie do 1956 r. scharakteryzowała w swej książce Katarzyna Zawadka. Zob. *eadem*, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura – ludzie – mechanizmy funkcjonowania*, Lublin 2014, s. 46–65.

³⁰ Należy wspomnieć o sytuacji z przełomu lat 1948/1949, kiedy w strukturze KW istniały jeszcze jako osobne komórki organizacyjne wydziały zawodowy i gospodarczy.

³¹ APL, KW PZPR w Lublinie, 183, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 28 VI 1951 r., k. 290. Wydział Handlu utworzono na mocy uchwały Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR z 22 V 1951 r. o powołaniu wydziałów handlu w KW PZPR.

Tworzenie stanowisk kancelaryjnych odbywało się równoległe do zmian w strukturze organizacyjnej oraz w następstwie regulowania określonych sfer funkcjonowania PZPR decyzjami kierownictwa. W styczniu 1949 r. w KW występowały zarówno etaty sekretarek (przy I sekretarzu i najprawdopodobniej w Wydziale Ogólnym), jak i maszynistek³². Wyróżniano też wtedy funkcje kierowników biur, przypisane do Wydziału Propagandy i do Wydziału Personalnego (pod tą nazwą krótkotrwale)³³. Także z początkiem 1949 r. w strukturze KW pojawiło się wcześniej nieistniejące stanowisko registratora. Trzecią z kolei osobą zajmującą to stanowisko (od października 1949 r.) określono w jednym z dokumentów mianem „sekretarki Wydziału Ogólno-Administracyjnego KW”³⁴. Stanowisko to obsadzano do lutego 1951 r. włącznie, później zanikło³⁵. W listopadzie 1949 r., w związku z uchwałą Biura Organizacyjnego KC PZPR (BO KC PZPR) w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego, stworzono kancelarię tajną przy I sekretarzu KW „dla manipulacji sprawami tajnymi i poufnymi”³⁶. W tym okresie zanikło wyszczególniane na listach płac jeszcze w styczniu 1949 r. stanowisko kierownika Kancelarii Ogólnej (co nie jest równoznaczne z likwidacją tej komórki), od kilku lat personalnie złączone z funkcją kierownika Wydziału Ogólnego. Od lutego 1949 r. piastujący je K. Głań na listach płac występował tylko jako kierownik Wydziału Ogólno-Administracyjnego³⁷. Istnieje prawdopodobieństwo, że rolę kierownika Kancelarii Ogólnej KW (lecz bez tego „tytułu”) przejął kancelista/referent ogólnoadministracyjny, będący zastępcą kierownika Wydziału Ogólno-Administracyjnego. W związku z uchwałą BO KC PZPR z 22 maja 1951 r. w KW miały powstać wydziały handlu. W ramach ich czteroosobowej obsady przewidziany był etat maszynistki³⁸. W maju 1953 r.

³² APL, KW PZPR w Lublinie, 1(1869), Lista płacy i dodatku aprowizacyjnego pracowników technicznych KW PZPR w Lublinie za styczeń 1949 r., k. 9.

³³ Tylko w styczniu 1949 r. Od lutego 1949 r. nosił on nazwę referenta personalnego. APL, KW PZPR w Lublinie, 1(1869), Lista płacy i dodatku aprowizacyjnego pracowników politycznych KW PZPR w Lublinie za styczeń 1949 r., k. 7; *ibidem*, Lista płacy i dodatku aprowizacyjnego pracowników technicznych KW PZPR w Lublinie za styczeń 1949 r., k. 9.

³⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, 3360, Wykaz kobiet dopuszczonych do awansu społecznego od 1 V do 15 XI 1949 r., k. 223. Notabene do tej informacji zakradł się ewidentny błąd – Wydziału Ogólno-Administracyjnego nie było w lubelskim KW PZPR.

³⁵ Być może wiązało się to z definitywnym odejściem od modelu registratury scentralizowanej na rzecz zdecentralizowanej.

³⁶ APL, KW PZPR w Lublinie, 530, Uchwała BO KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego, 3 XI 1949 r., k. 8.

³⁷ *Ibidem*, 1(1869), Lista płacy i dodatku aprowizacyjnego pracowników politycznych KW PZPR w Lublinie za luty 1949 r., k. 21.

³⁸ *Ibidem*, 3931, Pismo z Wydziału Ogólnego i Sektora Finansowo-Budżetowego KC do I sekretarza KW, 22 VI 1951 r., k. 54.

Egzekutywa KW zatwierdziła wniosek do KC o utworzenie Wydziału Oświaty i Nauki przy KW. Jedną z dziewięciorga pracowników miała być sekretarka-maszynistka³⁹. Pierwszy raz obsadzono ten etat dopiero w maju 1954 r.⁴⁰ W celu zapewnienia obsługi kancelaryjnej poszczególnym wydziałom, stosowano w nich różne rozwiązania. Charakterystyczne było, odziedziczone po czasach PPR, zatrudnianie w Wydziale Propagandy – i nigdzie indziej – kierowniczeki biura. Większa liczba maszynistek pracujących w danym wydziale mogła oznaczać istnienie wzmożonych potrzeb w zakresie przepisywania dokumentów, wynikających z jego szerokiej i intensywnej działalności. Z kolei małe natężenie działalności mogło być przyczyną zatrudniania w niektórych wydziałach tylko jednej maszynistki lub nieangażowania w ogóle pracownicy kancelaryjnej. Liczebność personelu kancelaryjnego KW w omawianym okresie ulegała zmianom, także wskutek starań zainteresowanych komórek organizacyjnych. Na przykład członkowie WKKP skarżyli się w 1950 r., że zatrudnianie tylko jednej maszynistki w tym wydziale w związku z nawałem prac kancelaryjnych jest niewystarczające⁴¹, ale druga maszynistka pojawiła się tam dopiero w kwietniu 1953 r. Zapewne dopiero wtedy KC przyznał ten etat KW. Dość zagadkowo przedstawia się zatrudnianie w latach 1949–1951 registratora, zapewne w Wydziale Ogólno-Gospodarczym. Najbardziej oczywistym wyjaśnieniem tego faktu jest założenie, że istniała w tym okresie wspólna dla wszystkich wydziałów registratura. Supozycję tę uprawdopodobniają informacje dotyczące „ogólnego archiwum akt wychodzących z poszczególnych wydziałów”, o którym wspomina pismo z KC PZPR z listopada 1949 r., informujące o planowanym na styczeń 1950 r. kursie dla pracowników poszczególnych KW, mających odpowiadać za jego prowadzenie⁴². W tym kontekście najistotniejsze wydaje się pytanie, czy rezygnacja z zatrudniania registratora oznaczała zmianę sposobu przechowywania akt bieżących, polegającą na definitywnym przejściu do formuły registratury zdecentralizowanej. Niestety, nie znalazłem informacji pozwalającej udzielić na nie jednoznacznej odpowiedzi.

Etaty kancelaryjne w KW PPR/PZPR w Lublinie i ich obsadzanie

Zatrudnianie i zwalnianie pracowników technicznych w KW PPR odbywało się za pośrednictwem Wydziału Personalnego, który realizował kierowane do niego w tej sprawie wnioski od kierowników poszczególnych wydziałów. Po-

³⁹ *Ibidem*, 195, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR, 29 V 1953 r., k. 88.

⁴⁰ *Ibidem*, 9(1877), Lista płacy pracowników KW za 1–31 V 1954 r., k. 109.

⁴¹ *Ibidem*, 401, Protokół z plenum WKKP, 28 X 1950 r., k. 3.

⁴² *Ibidem*, 3358, Pismo z Wydziału Organizacyjnego KC PZPR do I sekretarza KW PZPR w Lublinie, 30 XI 1949 r., k. 81.

dobna procedura towarzyszyła ich awansowaniu do stopnia referenta włącznie. Awans na wyższe stanowisko wymagał uchwały Sekretariatu KW⁴³. Podstawowym warunkiem zatrudnienia kancelistów, obok znalezienia nadających się do tej pracy osób, było dysponowanie takimi etatami zatwierdzonymi przez KC PPR. Jego rola była tu decydująca. Egzekutywa lubelskiego KO PPR zwróciła się o zatwierdzenie pierwszych siedemnastu etatów, w tym sekretarza technicznego i dwóch maszynistek, we wrześniu 1944 r.⁴⁴ Wiosną 1947 r. KC przesłał obowiązujący od 1 maja tego roku nowy wykaz etatów, przewidujący ich redukcję m.in. w KW. Odtąd miało tam być 55 etatów⁴⁵, lecz nie przełożyło się to znacząco na liczbę zatrudnianych tam kancelistów. Porównanie ich liczby sprzed i po wprowadzeniu owego wykazu pozwala stwierdzić, że został zlikwidowany tylko etat sekretarki-maszynistki w Wydziale Ogólnym. W lipcu tego roku doszło tam do przekształcenia etatu biuralistki na etat sekretarki.

KW PPR w Lublinie zabiegał też samodzielnie o zwiększenie liczebności personelu kancelaryjnego, występując do KC o przyznanie tego typu etatów. Jako powód zwykle wskazywano potrzebę usprawnienia obsługi kancelaryjnej. W kwietniu 1947 r. Sekretariat KW PPR wysłał do KC pismo w sprawie etatów, prosząc o przyznanie m.in. etatu sekretarki osobistej I sekretarza. Wniosek uzasadniono ważnością i znaczną liczbą przychodzących oraz wychodzących „materiałów, dokumentów”⁴⁶. Po kilku miesiącach stanowisko to zostało obsadzone. Także w kwietniu 1947 r. I sekretarz KW, być może w reakcji na wyżej wymieniony wykaz etatów nadesłany z KC, wystąpił z wnioskiem o przyznanie z dniem 1 maja etatu biurowego sekretarki-maszynistki dla Wydziału Oświaty i Kultury, w celu odciążenia jego kierownika od wykonywania prac technicznych⁴⁷. Ponieważ z innych dokumentów wiadomo, że stanowisko sekretarki tego wydziału było zajęte już od 1 marca tego roku⁴⁸, najprawdopodobniej chodziło o jego zatwierdzenie. Z faktu zatrudniania tam sekretarki do końca 1948 r. należy wnosić, że KC przychylił się do tego wniosku. W kwietniu 1948 r. I sekretarz KW zwrócił się ponownie o przyznanie Wydziałowi Oświaty i Kultury dodatkowego etatu sekretarki-maszynistki, co miało odciążyć jego kierownika od wykonywania prac technicznych⁴⁹. Tego wniosku raczej wtedy nie uwzględniono, gdyż w lipcu tego roku Sekretariat KW ponownie wniósł o przydzielenie dodatkowego etatu „pomocy instruktorsko-techniczno-biu-

⁴³ APL, KW PPR w Lublinie, 13, Załącznik do uchwały Sekretariatu KC PPR o przekazaniu referatu personalnego z Wydziału Ogólnego do Wydziału Personalnego z 22 XII 1947 r., k. 66.

⁴⁴ *Ibidem*, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO, 12 IX 1944 r., k. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, 365, Komitet Wojewódzki PPR w Lublinie, Etaty obowiązujące od 1 V 1947 r., k. 46. Załącznik zawierający ich szczegółowy wykaz się nie zachował.

⁴⁶ *Ibidem*, 47, Pismo Sekretariatu KW do KC, 12 IV 1947 r., k. 16.

⁴⁷ *Ibidem*, 191, Pismo I sekretarza KW do KC, 27 IV 1947 r., k. 109.

⁴⁸ *Ibidem*, 137, Sprawozdanie Wydziału Oświaty KW za okres 20 II–20 III 1947 r., k. 211.

⁴⁹ *Ibidem*, 191, Pismo I sekretarza KW do KC PPR, 27 IV 1948 r., k. 109.

rowej” w Wydziale Oświatowym⁵⁰. KC przyznał od 1 września tego roku etat sekretarki-maszynistki dla lubelskiego KW, nie precyzując jednak, do którego wydziału ma być przypisany⁵¹. Być może decyzję w tej sprawie pozostawiono lubelskiemu kierownictwu partyjnemu.

Zdarzały się sytuacje, kiedy etaty kancelaryjne wakowały. Wpływ na to miały tak uwarunkowania o charakterze „ludzkim”, jak i rzeczowym. Wydział Rolny w sprawozdaniu za lipiec 1945 r. donosił, że nie zatrudnia sekretarki-maszynistki z powodu... braku maszyny do pisan⁵². Z kolei w lutym 1947 r. Sekretariat KW PPR postanowił, że do kancelarii [sic!] Wydziału Gospodarczego trzeba przyjąć odpowiedniego pracownika, jednocześnie powierzając misję jego wyszukania kierownikowi Wydziału Personalnego⁵³. Najwyraźniej akurat nie było na to stanowisko odpowiedniego kandydata. Nawiasem mówiąc, do jego obsadzenia ostatecznie nie doszło, być może w związku ze wspomnianą redukcją etatów w KW.

A jak przedstawiał się stan zatrudnienia kancelistów w KW PPR w Lublinie w liczbach? W okresie między majem 1946 r. a kwietniem 1947 r., czyli przed ścięciem etatów, angaż miało mniej więcej stale siedem sekretarek (sekretarek-maszynistek) i maszynistek. W późniejszym okresie liczba ta podskoczyła do ośmiu, a od lutego 1948 r. było już dziewięć tego typu etatów.

U zarania istnienia KW PZPR w Lublinie w styczniu 1949 r. obsadzone były następujące stanowiska kancelaryjne: kierownik Kancelarii I Sekretarza, sekretarka I sekretarza, maszynistka Wydziału Personalnego, maszynistka Wydziału Organizacyjnego, kierowniczką Biura Wydziału Propagandy, maszynistka Wydziału Propagandy, maszynistka Wydziału Rolnego, maszynistka Wydziału Ekonomicznego, maszynistka Wydziału Kobiecego [sic!], maszynistka Wydziału Zawodowego; sekretarka WKKP i maszynistka WKKP, sekretarka-maszynistka Wydziału Gospodarczego⁵⁴. Zwraca uwagę fakt efemerycznego zatrudnienia maszynistki w Wydziale Kobiecym – później, przez niemal cały okres istnienia, wydział ten nie miał już własnej obsługi kancelaryjnej. W listopadzie 1949 r. nieobsadzone pozostawały pojedyncze etaty maszynistek w wydziałach personalnym i rolnym oraz etat referenta w kancelarii I sekretarza⁵⁵. W marcu 1951 r. obsadzone były następujące etaty kancelaryjne: referentka ds. akt tajnych w Biurze Sekretariatu, maszynistka tegoż biura, sekretarka-maszynistka

⁵⁰ *Ibidem*, 47, Pismo Sekretariatu KW do KC PPR, 1 VII 1948 r., k. 98.

⁵¹ *Ibidem*, 423, Pismo z Wydziału Budżetowo-Finansowego KC PPR do KW PPR w Lublinie, 2 X 1948 r., k. 93.

⁵² *Ibidem*, 206, Sprawozdanie Wydziału Rolnego KW PPR, 10 VIII 1945 r., k. 5–6.

⁵³ *Ibidem*, 22, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW, 6 II 1947 r., k. 5.

⁵⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, 3929, Wykaz imienny pracowników KW, WSzP i wszystkich komitetów podległych, b.d. [styczeń 1949 r.], k. 113–115.

⁵⁵ *Ibidem*, 549, Wolne etaty w KW PZPR [w Lublinie, stan na] 16 XI 1949 r., k. 262.

WKKP, dwa stanowiska sekretarek-maszynistek w Wydziale Organizacyjnym i identyczna liczba stanowisk sekretarek w Wydziale Propagandy, oraz stanowisko sekretarki-maszynistki w Wydziale Kadr. Pojedyncze etaty sekretarki-maszynistki były też obsadzone odpowiednio w wydziałach: rolnym, ekonomicznym, administracyjnym i komunikacyjnym. W Wydziale Ogólnym występowała pracownica Biura Dziennika Podawczego, natomiast wakuowało stanowisko tamtejszej sekretarki-maszynistki⁵⁶. W Wydziale Kobięcym poza kierowniczką nikogo nie zatrudniano. Maksymalna obsada kancelaryjna w KW PZPR w Lublinie występowała w 1955 r. Jak wynika z listy płac za czerwiec tego roku, zatrudniano tam wówczas: siedem referentek kancelarii w wydziałach: ekonomicznym, rolnym, propagandy, kancelarii I sekretarza (tu pracowały dwie referentki), WKKP i buchalterii oraz dwadzieścia maszynistek w wydziałach: organizacyjnym, ogólnym, ekonomicznym, rolnym, propagandy, oświaty i nauki, administracyjnym, komunikacyjnym, handlu, w kancelarii I sekretarza i w WKKP, przy czym w Wydziale Organizacyjnym pracowały cztery maszynistki, w Wydziale Propagandy trzy i po dwie w Wydziałach Ekonomicznym, Rolnym, kancelarii I sekretarza i WKKP. Ponadto w buchalterii zatrudniano kancelistkę⁵⁷. Łącznie obsadzonych było 27 etatów kancelaryjnych. Ów wykaz pokazuje, że w sferze obsługi kancelaryjnej znajdowała odbicie panująca w KW wyraźna, choć nieformalna hierarchizacja. Poszczególne wydziały z racji rangi zagadnień, którymi się zajmowały, były *de facto* ważniejsze od innych. Miało to przełożenie albo na możliwość dysponowania liczniejszą obsadą kancelaryjną, albo, z drugiej strony, na nieposiadanie jej wcale⁵⁸. Schyłek 1956 r., w związku z wprowadzeniem ogólnej kompresji etatów w KW, przyniósł znaczną redukcję zatrudnienia, która objęła także personel kancelaryjny⁵⁹. Preliminarz etatów przygotowany przez Wydział Ogólny na rok 1957 przewidywał łącznie jedenaście etatów kancelistów, mianowicie dwie sekretarki w sekretariacie I sekretarza, sekretarkę i dwie maszynistki w Wydziale Organizacyjnym, sekretarkę w Wydziale Rolnym, sekretarkę-maszynistkę w Wydziale Ekonomicznym, w Wydziale Ogólnym maszynistkę, a dla Wydziału Propagandy (wraz z WOSzP) sekretarkę i dwie maszynistki⁶⁰.

⁵⁶ *Ibidem*, 3303, Wykaz pracowników politycznych KW PZPR w Lublinie na 15 III 1951 r., k. 23–27.

⁵⁷ *Ibidem*, 11(1880), Lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za 1–30 VI 1955 r., k. 114–121.

⁵⁸ Znaczenie mogła mieć też osobista pozycja, jaką zdołali sobie wyrobić kierownicy niektórych wydziałów KW, niekoniecznie wynikająca wprost ze znaczenia kierowanych przez nich komórek organizacyjnych.

⁵⁹ Wówczas do pracy w WRN w Lublinie odeszła maszynistka Wydziału Rolnego, w którym pozostała tylko referentka kancelarii.

⁶⁰ APL, KW PZPR w Lublinie, 3942, Preliminarz etatów KW PZPR na 1957 r., b.d., k. 6–8.

W aktach partyjnych nie ma zbyt wielu informacji na temat tego, gdzie kanceliści KW PPR w Lublinie zdobywali wymagane kwalifikacje i doświadczenie zawodowe, dlatego z konieczności ograniczam się do wskazania jedynie kilku egzemplifikacji. Niewielka grupka trafiła tam wprost z aparatu komitetów powiatowych PPR (KP PPR) w województwie lubelskim⁶¹. Wcześniej pełnili oni różne funkcje. Kierownik Biura KO/KW PPR Jan Tudyka zanim objął to stanowisko w sierpniu 1944 r., był sekretarzem powiatowym KP PPR w Lubartowie⁶². Kierownik Kancelarii Ogólnej KW Kalistrat Głań, wcześniej przez kilka miesięcy pracował w KP w Lublinie jako sekretarz techniczny. Z kolei maszynistka Maria Wizeruk zajmowała uprzednio identyczne stanowisko w KP PPR w Krasnymstawie⁶³. Powiatowy aparat partyjny nie był jedynym „terenem rekrutacji” kancelistów do lubelskiego KW PPR. Część z nich doświadczenia zawodowe wyniosła z rozmaitych instytucji i organizacji. Pracująca od lutego 1948 r. sekretarka I sekretarza KW w 1945 r. zaliczyła kilkumiesięczny epizod zawodowy jako sekretarka PUBP w Białej Podlaskiej⁶⁴. Maszynistka (od sierpnia 1946 r.) Wydziału Propagandy i WKHP przedtem była sekretarką w Komendzie Miejskiej MO w Lublinie⁶⁵. Z kolei sekretarka-maszynistka zaangażowana w ostatnich miesiącach 1948 r. w Wydziale Personalnym przedtem najprawdopodobniej pracowała przez miesiąc w Towarzystwie Przyjaźni Polsko-Radzieckiej⁶⁶. Wyżej opisane przypadki pokazują, że w KW PPR starano się dobierać do pracy kancelaryjnej osoby, co do których – a na to wskazywały ich dotychczasowe doświadczenia zawodowe – można było mieć pewność w kwestii ich odpowiedniego stosunku do „władzy ludowej”.

Stosunkowo liczni kanceliści KW PZPR w Lublinie znaleźli w nim pracę, „przechodząc” do jego aparatu z podobnych stanowisk w KW PPR. Należy tu wymienić dotychczasową sekretarkę I sekretarza, maszynistki wydziałów: organizacyjnego, personalnego (później kadr), ekonomicznego, rolnego, propagandy i ogólnego. Kierowniczką biura Wydziału Propagandy została dawna referentka-sprawozdawca Wydziału Organizacyjnego KW PPR. Jeśli cho-

⁶¹ T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR w województwie lubelskim...*, s. 545–546.

⁶² AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, Z5090, Ankieta Jana Tudyki, 27 XI 1947 r., k. nlb.

⁶³ APL, KW PPR w Lublinie, 408, Sprawozdanie kasowe KP PPR w Krasnymstawie, 5 I 1945 r., k. 13.

⁶⁴ AIPN Lu, WUSW w Białej Podlaskiej, 0236/106, Podanie J. Iwanaszko do PUBP w Białej Podlaskiej, 24 IV 1945 r., k. 2.

⁶⁵ APL, KW PPR w Lublinie, 400, Ewidencja członków PPR, nr poz. 1257, k. 63.

⁶⁶ *Ibidem*, 398, Zapis w dzienniku korespondencyjnym Wydziału Personalnego KW, 1 IX 1948 r., nr poz. 1394, k. 30–31 (dotyczy skierowania do pracy E. Furmianiak); *ibidem*, 360, Zaświadczenie dotyczące potwierdzenia pracy E. Furmianiak od 1 X 1948 r. jako sekretarki-maszynistki, 19 XI 1948 r., k. 203.

dzi o wcześniejszą pracę w strukturach PPS, znam tylko jeden taki przypadek, dotyczący maszynistki Lucyny Kurek KW PZPR do niedawna zatrudnionej w Wojewódzkim Komitecie PPS w Lublinie⁶⁷. Aparat KW PZPR niejednokrotnie zasilali kanceliści przenoszeni z powiatowych komitetów tej partii. Tego rodzaju sytuacje opisałem w moim artykule⁶⁸. Zamieszczone tam zestawienie należy uzupełnić o dwa przypadki: maszynistki KW (styczeń–czerwiec 1952 r.) Cecylii Kursy, która wcześniej pracowała w tym charakterze w Wydziale Organizacyjnym KM PZPR w Lublinie⁶⁹, oraz referentki kancelarii Wydziału Ekonomicznego KW (1954–1956) Teresy Bernat – uprzednio maszynistki i referentki kancelarii KP PZPR w Łukowie (1951–1954)⁷⁰. Podobna sytuacja dotyczy Krystyny Mróz, maszynistki Wydziału Organizacyjnego KW (od czerwca 1953 r.), która wcześniej pracowała w KP PZPR w Kraśniku, choć nie jako kancelistka, lecz kartotekarz, czyli funkcjonariusz polityczny⁷¹. Kancelistami KW zostawały także osoby mające doświadczenia zawodowe zdobyte w ówczesnych urzędach administracji państwowej. Sekretarka (od 1949 r.), a następnie referent biura Sekretariatu ds. akt tajnych (1951–1952), Stanisława Rękas, wcześniej pracowała jako maszynistka w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie⁷². Maszynistka Wydziału Administracyjnego Leokadia Wójcik (1949 r.) wcześniej była członkiem komisji kontroli społecznej przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN)⁷³. Kancelistami KW PZPR zostawali również byli pracownicy przedsiębiorstw państwowych. Maszynistka Wydziału Komunikacyjnego Krystyna Dzikowska pełniła te obowiązki (1951 r.) będąc urlopowaną z lubelskiej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych⁷⁴. W wydziale personalnym DOKP pracowała poprzednio Halina Werner, maszynistka m.in. Wydziału Organizacyjnego

⁶⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, 1(1869), Lista płacy i dodatku aprowizacyjnego byłych pracowników WK PPS, styczeń 1949 r., k. 6.

⁶⁸ T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR...*, s. 563.

⁶⁹ APL, KW PZPR w Lublinie, 177 (2039), Listy płac pracowników KM PZPR w Lublinie za okres 1–31 I oraz 1–29 II 1952 r., k. 1, 9. Na drugiej z nich wyżej wymieniona maszynistka już nie figuruje.

⁷⁰ APL, KP PZPR w Łukowie, 83, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP w Łukowie, 13 VIII 1954 r., k. 134; *ibidem*, KW PZPR w Lublinie, 10(1878), Lista płac pracowników KW PZPR w Lublinie za okres 1–31 VIII 1954 r., k. 32.

⁷¹ APL, KW PZPR w Lublinie, 7(1875), Lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za okres 1–30 VI 1953 r., k. 132; *ibidem*, 338(2192), Lista płacy pracowników KP PZPR w Kraśniku za 1–31 X 1952 r., k. 44.

⁷² APL, KW PPR w Lublinie, 400, Ewidencja członków PPR, nr poz. 2966, k. 149; *ibidem*, KW PZPR w Lublinie, 3360, Wykaz kobiet dopuszczonych do awansu społecznego od 1 V do 15 XI 1949 r., k. 223.

⁷³ APL, KW PPR w Lublinie, 392, Pismo z KW do PWRN w Lublinie, 16 VI 1947 r., k. 160.

⁷⁴ *ibidem*, KW PZPR w Lublinie, 3367, Pismo z biura kadr DOKP w Lublinie do KW PZPR, 13 III 1951 r., k. 166. Ta ostatnia czuła się zobowiązana przypomnieć KW o konieczności udzielenia należnego jej płatnego urlopu, którego niewykorzystaną część za rok 1950 należało w ściśle określonym terminie wykorzystać.

go⁷⁵. W PKP pracowała również późniejsza referentka kancelarii Sekretariatu KW (od lutego 1951 r.) Halina Komsta⁷⁶.

Kanceliści PPR/PZPR w oczach kierownictwa

W aparacie PPR, jak również PZPR, siłą rzeczy najbardziej cenione było wykonywanie zadań o charakterze organizacyjnym i ideologicznym, co uzasadniało dominującą pozycję funkcjonariuszy politycznych. Praca kancelaryjna, lekceważona przez wielu byłych konspiratorów czy partyzantów, miała niewielkie znaczenie, pomimo wyraźnego „kursu” na biurokratyzowanie się działalności partii. Wyrazistym tego świadectwem może być opinia wystawiona referentowi sprawozdawczemu Wydziału Personalnego KW PPR przez jego bezpośredniego przełożonego: „bez inicjatywy, nadaje się wyłącznie do przepisywania akt”⁷⁷. Przedstawiciele kierownictwa partyjnego nie tylko mieli niewysokie mniemanie o pracy biurowej, lecz nie szczędzili też słów krytyki jej wykonawcom. I nie tylko za to, że wykonywali ją źle, lecz czasem też za to, że za bardzo się do niej przykładali. Świadczą o tym następujące przykłady. Sekretarz techniczny Jan Tudyka na posiedzeniu Egzekutywy KO PPR usłyszał *sui generis* zarzut ze strony sekretarza Wacława Rózgi, że w Komitecie pełni rolę urzędnika [*sic!*], a komitet koncentruje się („rozpyła”) na rozmaitych formalnościach i drobiazgach⁷⁸. W piśmie kierującym dotychczasową pracownicę biura przepustek do pracy w więzieniu na Zamku scharakteryzowano ją jako chętną do pracy, lecz przy tym politycznie mało wyrobioną, infantylną i lekkomyślną. Wyrażając wątpliwość, czy z pracą w tej instytucji sobie poradzi, tym samym praktycznie zdezawuowano jej kandydaturę⁷⁹. Niebawem przeniesiono ją na stanowisko maszynistki w Wydziale Personalnym KW. O byłej już maszynistce KW, zainteresowanej posadą w Komendzie Miasta MO, napisano, że z pracy wywiązywała się słabo i była nieobowiązkowa⁸⁰. Przedmiotem krytyki było też nieudolne prowadzenie pracy kancelaryjnej w poszczególnych wydziałach KW

⁷⁵ APL, KW PPR w Lublinie, 402, Ewidencja członków PPR [1946–1947], k. 33.

⁷⁶ *Ibidem*, KW PZPR w Lublinie, 181, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 16 II 1951 r., k. 261.

⁷⁷ APL, KW PPR w Lublinie, 349, Sprawozdanie Wydziału Personalnego KW PPR za okres pozjazdowy [styczeń–luty 1946 r.], k. 39.

⁷⁸ *Ibidem*, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO, 12 IX 1944 r., k. 1.

⁷⁹ *Ibidem*, 356, Charakterystyka z Wydziału Personalnego KW dla naczelnika Więzienia na Zamku, 25 II 1946, k. 19. W piśmie zaznaczono, że ewentualnie podeślą tam bardziej odpowiednią „towarzyszkę”.

⁸⁰ Por. APL, KW PPR, 399, Wpis w dzienniku korespondencyjnym Wydziału Personalnego KW, 17 II 1947 r., l.dz. 333, k. 4–5; *ibidem*, 356, Charakterystyka z Wydziału Personalnego KW, 26 II 1947 r., k. 32.

PPR. Na przykład sekretarza technicznego Wydziału Przemysłowego w lutym 1946 r. przedstawiciel WKKP skrytykował za bierność i brak orientacji w sprawach wydziału⁸¹. Pod tym względem najbardziej naraził się na krytykę Wydział Organizacyjny. Jego personelowi technicznemu zarzucono w maju 1946 r. wykonywanie pracy biurowej w sposób chaotyczny, co uniemożliwiało uzyskanie stamtąd potrzebnych w danym momencie danych⁸². Identyczny zarzut postawiono także kilka miesięcy później, a w kolejnym sprawozdaniu personel techniczny tego wydziału uznano po prostu za zły⁸³. W podobnym dokumencie dotyczącym okresu grudzień 1946–luty 1947 r. stwierdzono, że praca techniczna w Wydziale Organizacyjnym jest „pod psem”⁸⁴. Niezadowolający stan kancelarii tego wydziału w dalszym ciągu się utrzymywał, co pokazuje sprawozdanie WKKP z pierwszej połowy 1947 r.: „[...] w większości wydziałów jest pewna chaotyczność, przeważnie w biurowości, w razie potrzeby trudno doszukać się tam jakiegoś papierka lub nawet sprawozdania. Wzorowy pod tym względem jest Wydział Personalny, gdzie każdy wie, gdzie u niego co leży. Przeciwnieństwem do niego jest Wydział Organizacyjny i inne [wydziały – T.C.]”⁸⁵.

Poważniejszy charakter miały kierowane pod adresem kancelistów zarzuty natury politycznej. Takowy postawiono biuralistce KW PPR, która z końcem maja 1945 r. przez pięć kolejnych dni nie przychodziła do pracy bez podania przyczyn. Jak się okazało, kontaktowała się wówczas z „akowcami z lasu”, wśród których miała znajomych. Nie przyznała się do tego przed Egzekutywą KW, a sprawę tę wyjaśniła dopiero WKKP. Za ten czyn została usunięta z aparatu partyjnego i z samej PPR⁸⁶. Z kolei sekretarka Wydziału Rolnego wywołała we wrześniu 1947 r. aferę, która nabrała wymiaru politycznego, choć cała sprawa miała raczej znamiona nepotyzmu. Jeśli wierzyć dokumentom, załatwiła ona znajomemu pracę referenta personalnego w Zarządzie Okręgowym Państwowych Nieruchomości Ziemskich, przypuszczalnie jakoś wykorzystując to, że kierownik wydziału Jan Klecha jako poseł na Sejm często był nieobecny. Zirykowało to kierownictwo wojewódzkie Stronnictwa Ludowego, które przypuszczalnie miało własny plan obsadzenia tego etatu. Szef Wydziału Personalnego KW PPR zapewnił, że odbyło się to bez uzgodnienia z kierownictwem KW i obiecał „kolegom” z SL poczynienie kroków, mających zapobiec podobnym przypadkom w przyszłości⁸⁷. Dla maszynistki sprawa zapewne skończy-

⁸¹ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie WKKP za luty 1946 r., 1 III 1946 r., k. 8.

⁸² *Ibidem*, Sprawozdanie WKKP za maj 1946 r., k. 15.

⁸³ *Ibidem*, Sprawozdanie WKKP za sierpień 1946, k. 24; *ibidem*, Sprawozdanie WKKP za wrzesień 1946 r., 2 X 1946 r., k. 28.

⁸⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie WKKP za okres 25 XII 1946–25 II 1947 r., k. 40.

⁸⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie WKKP za okres 25 III 1947–25 IV 1947 r., k. 47.

⁸⁶ APL, KW PPR w Lublinie, 459, Postanowienie WKKP z 26 XI 1945 r., k. 18.

⁸⁷ *Ibidem*, 392, Pismo z Wydziału Personalnego KW do Zarządu Wojewódzkiego SL, 13 IX 1947 r., k. 190.

ła się jakąś reprimendą. Notabene sytuacja ta może być ilustracją niemałych możliwości i wpływów posiadanych przez co bardziej obrotne sekretarki.

Trzeba przyznać, że oprócz krytyki zdarzały się też pochwały pod adresem pracowników kancelaryjnych. Kierownika Kancelarii Ogólnej KW PPR Głania zaopiniowano następująco: „pierwszorzędny biuralista, kancelarię prowadzi dobrze, do pracy politycznej brak wymowy”⁸⁸. Także kilka sekretarek zasłużyło na pozytywną opinię. Sekretarkę-maszynistkę Wydziału Rolnego KW Wierę Hasiuk *vel* Stasiuk opisano w słowach: „Jest to towarzyszka inteligentna, pracowita, uczciwa, moralnie bez zarzutu, politycznie wyrobiona średnio. Partii oddana. Wszystkie swoje obowiązki spełnia dobrze”⁸⁹. Warto zauważyć, że obie przytoczone opinie uwypuklają brak predyspozycji do prowadzenia pracy politycznej na rzecz partii. Byłej sekretarce I sekretarza Halinie Mankiewicz wystawiono zaświadczenie z rekomendacją do obejmowania „samych poufnych spraw bez jakichkolwiek zastrzeżeń” w każdej instytucji⁹⁰. O odchodzącej z pracy w KW PPR eksmaszynistce i świetlicowej Helenie Ratynównie napisano, że z pracy wywiązywała się dobrze, była pilna, politycznie aktywna i bez zarzutu od strony moralnej⁹¹. Pracownicy biurowi niektórych wydziałów bywali też chwaleni grupowo. W marcu 1946 r. WKKP pochwaliła cały personel Wydziału Przemysłowego za to, że wyciągnął wnioski z krytyki z ubiegłego miesiąca, dzięki czemu robota biurowa została uporządkowana, a wymagane teczki – zaprowadzone⁹². Kilka miesięcy później ten sam wydział stawiano innym jako wzór dobrze usystematyzowanej pracy biurowej⁹³.

Trudno powiedzieć czy zarzuty i krytyczne opinie pod adresem kancelistów KW PPR występowały częściej od pochwał, gdyż różnie się one rozkładały. Faktem jest jednak, że zarówno ich samych, jak i rezultaty ich pracy poddawano wnikliwej obserwacji, zwłaszcza przez Wydział Personalny i WKKP. Gdy dostrzegano jakieś uchybienia czy dysfunkcje nie zwlekano z adekwatną reakcją.

Obraz personelu kancelaryjnego KW PZPR w Lublinie jest od tej strony słabiej zarysowany. Znalazłem bardzo nieliczne przykłady wypowiedzi przedstawicieli jego kierownictwa, w których dokonywano wartościowania kancelistów lub sposobu wykonywania przez nich pracy. Jednym z wyjątków jest to, o czym mówił I sekretarz KW Stanisław Łapot na zebraniu Egzekutywy KW w listopadzie 1949 r. Zarzucił jej członkom brak czujności w związku z tym, że dopuścili

⁸⁸ *Ibidem*, 349, Sprawozdanie Wydziału Personalnego KW za okres pozjazdowy [styczeń–luty 1946 r.], k. 39.

⁸⁹ *Ibidem*, 365, Pismo z Wydziału Personalnego KW do KC, 26 XI 1947 r., k. 206.

⁹⁰ *Ibidem*, 360, Zaświadczenie [Wydziału Personalnego KW] wydane H. Mankiewicz, 19 II 1948 r., k. 164.

⁹¹ *Ibidem*, Zaświadczenie [Wydziału Personalnego KW] wydane H. Ratynównie, 11 XI 1948 r., k. 201.

⁹² APL, KW PPR w Lublinie, 443, Sprawozdanie WKKP za marzec 1946 r., k. 10.

⁹³ *Ibidem*, Sprawozdanie WKKP za sierpień 1946 r., k. 24.

do tego, że przez dwa lata⁹⁴ jako jego sekretarka osobista pracowała córka granatowego policjanta, zwolniona kiedyś z tego powodu z UB. KW przyjął ją do pracy bez zbadania sprawy, wskutek czego przez cały ten czas taka osoba miała dostęp do wszystkich materiałów⁹⁵. Sprawa ta wyszła na jaw zapewne wskutek dokonanego przez I sekretarza przeglądu pracowników w następstwie postanowień uchwały BO KC PZPR, wzywającej I sekretarza do „zorganizowania przejrzenia aparatu technicznego i biurowego, uwzględniając przeszłość i obecne zachowanie wszystkich pracowników tak, aby ci, którzy z tytułu swej pracy mają dostęp do spraw związanych z tajemnicą partyjną i służbową dawali gwarancję zachowania jej”⁹⁶. Ktoś z lubelskiego WUBP musiał dostarczyć Łopotowi materiały na jej temat⁹⁷. Wspomniana sekretarka pracowała tylko do grudnia tego roku, po czym została zwolniona, a kilka miesięcy później wykluczono ją z partii⁹⁸. Inny przykład wypowiedzi wartościujących kancelistów pochodzi z protokołu z narady w Wydziale Propagandy w styczniu 1956 r. Dyskutowano na niej nad skargami „towarzyszy” z powiatów na pracownice kancelarii wydziałowej, które ponoć opryskliwie odnosiły się do interesantów. Kierownik wydziału Tadeusz Jeziorski samokrytycznie przyznał: „[...] kancelaria nie pracuje tak, jak byśmy chcieli, ale my ich [tzn. pracownice kancelarii – T.C.] spoufalamy, są braki w kancelarii, a także są braki w naszym stosunku zachowania się wobec pracowników kancelarii”⁹⁹. Wypowiedź poświadcza, że znacznie łagodniej i bardziej wyrozumiale podchodzono do niedociągnięć w pracy kancelarii w porównaniu z jakimikolwiek „występkami” natury politycznej.

Zarobki kancelistów

Punktem odniesienia pozwalającym dodatkowo scharakteryzować kancelistów KW PPR/PZPR w Lublinie i wyrobić sobie opinię o ich pozycji w aparacie partyjnym, jest wysokość ich zarobków. To, na jakim poziomie się one kształto-

⁹⁴ APL, KW PPR w Lublinie, 368, Skierowanie do pracy w KW PPR J. Iwanaszko od stycznia 1948 r., k. 268.

⁹⁵ *Ibidem*, 174, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 15 XI 1949 r., k. 38.

⁹⁶ *Ibidem*, 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego, 3 XI 1949 r., k. 8.

⁹⁷ AIPN Lu, WUSW w Białej Podlaskiej, 0236/106, Notatka urzędowa referenta [personalnego] WUBP, 4 VII 1945 r., k. 23; *ibidem*, Pismo kierownika Wydziału Personalnego WUBP do kierownika PUBP w Białej Podlaskiej, 10 VII 1945 r., k. 24.

⁹⁸ APL, KW PZPR w Lublinie, 1(1869), Lista płacy pracowników KW PZPR w Lublinie za okres 1–31 XII 1949 r., k. 165; *ibidem*, KM PZPR w Lublinie, 3676, Księga Wybyłych z miasta Lublina, pozycja nr 246, Data wycofania teczki J. Iwanaszko, 10 III 1950 r., s. 9.

⁹⁹ APL, KW PZPR w Lublinie, 2347, Protokół z narady w Wydziale Propagandy i Agitacji KW, 12 I 1956 r., k. 137.

wały w latach 1944–1948, wraz z relacją do wynagrodzenia I Sekretarza KW, pokazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Zarobki (bez potrąceń) personelu biurowego i I sekretarza KW PPR w Lublinie w wybranych okresach

	Sekretarz techniczny/kierownik Kancelarii Ogólnej	Sekretarka-maszynistka, maszynistka	I sekretarz
Jesień 1944 r.	1 000 zł	750 zł	1 500 zł
Styczeń 1945 r.	2 000 zł	600–800 zł	3 000 zł
Marzec 1945 r.	2 000 zł	1300 zł (s), 700 zł (m)	3 000 zł
Grudzień 1945 r.	2 300 zł	1200 zł	3 500 zł
Lipiec 1946 r.	4 500 zł	2000 zł	6 000 zł
Styczeń 1947 r.	6 500 zł	3000 zł	9 000 zł
Maj 1947 r.	13 000 zł	7000 zł	18 000 zł
Styczeń 1948 r.	20 000 zł	8000–1000 zł	25 000 zł
Listopad 1948 r.	20 000 zł	10 000 zł	25 000 zł

Zarobki szefa kancelarii wahały się od 66 do 80 proc. (w ostatnim okresie) poborów I sekretarza KW PPR. Jak widać z tabeli, różnica między nimi zaczęła od 1946 r. maleć. Z kolei stosunek zarobków sekretarek i maszynistek, które okresowo się od siebie różniły, do pensji I sekretarza, wahał się od 20 do maksymalnie 40 proc., przy czym zarówno najmniejsze, jak i największe różnice między nimi występowały w ciągu mniej więcej pierwszego półrocza legalnej działalności PPR. Wysokość zarobków maszynistek i sekretarek w porównaniu z poborami kierownika kancelarii bardzo mocno się wahała. Początkowo zarabiała 75 proc. tego co on, później rozpiętość między ich zarobkami rozciągała się od 30 do 54 proc., by pod koniec istnienia PPR ustabilizować się na poziomie ok. 50 proc.

Przyjrzyjmy się teraz, jak kształtowała się ta sfera pracy kancelistów KW PZPR w Lublinie w omawianym okresie (tabela 2).

Tabela 2. Zarobki (bez potrąceń) personelu biurowego i I sekretarza KW PPR w Lublinie w wybranych okresach

	Kierownik kancelarii/referent kancelarii wydziału	Sekretarka, biuralistka I grupy	Maszynistka/biuralistka II grupy	I sekretarz
Styczeń 1949 r.	20 000, 16 000 zł	11 000, 10 000 zł	10 000 zł	25 000 zł
Luty 1949 r.	18 000 zł	17 000 zł	15 000 zł	52 000 zł
Marzec 1950 r.	25 000, 30 000 zł	brak danych	16 000 zł	62 000 zł
Listopad 1950 r.	750 zł	540 zł	480 zł	1 860 zł
Sierpień 1951 r.	900 zł	540 zł	480 zł	1 860 zł

	Kierownik kancelarii/referent kancelarii wydziału	Sekretarka, biuralistka I grupy	Maszynistka/biuralistka II grupy	I sekretarz
Styczeń 1953 r.	1093 zł	680 zł	610 zł	2 083 zł
Maj 1954 r.	1093 zł	830 zł	610, 580 zł	2 500 zł
Lipiec 1955 r.	1093 zł	750, 1050 zł	670 zł	2 500 zł
Czerwiec 1956 r.	1200 zł	brak danych	670 zł	2 500 zł
Październik 1956 r.	1300, 1200 zł	804 zł	804 zł	3 000 zł

Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli można wyliczyć, że zarobki referentów kancelarii w KW PZPR wynosiły przez większość owego czasu od 40 do 48 proc. pensji I sekretarza, ze spadkiem w październiku 1956 r. do poziomu 43 proc. Natomiast podobna relacja dla sekretarek i maszynistek wynosiła w tamtych latach odpowiednio 29–33 proc. i 26–29 proc. Porównanie zarobków tych ostatnich z poborami referentów kancelarii przedstawia się nieco mniej klarownie z uwagi na to, że były one znacznie bardziej zmienne. W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, że pensje maszynistek kształtowały się na poziomie 61–62 proc. uposażeń referentów kancelarii. Z kolei zestawienie z tymi ostatnimi poborów sekretarek, wynoszących od 50 do 96 proc. pensji referentów kancelarii, w związku z tak dużym „rozrzutem” nie pozwala na wyciągnięcie sensownych wniosków.

Dokonanie porównania zarobków kancelistów PPR i PZPR nie jest łatwym zadaniem. Nie sprzyjają temu różnice wynikające z odmienności organizacyjnych kancelarii w obu stadiach rozwojowych partii komunistycznej¹⁰⁰. Zaryzykowałbym tezę o generalnie nieco mniejszej dysproporcji między zarobkami I sekretarza i kancelistów PZPR w porównaniu z czasami PPR. Wskazałbym też może na większe różnice między pensjami sekretarek i maszynistek KW PPR w zestawieniu z poborami kierownika Kancelarii Ogólnej i mniejsze pomiędzy nimi a referentami kancelarii wydziałowych KW PZPR. Trzeba jednak uwzględnić to, że ci ostatni mieli od niego niższą rangę. W związku z powyżej sygnalizowanymi różnicami nie widzę możliwości przeprowadzenia dalszych porównań w sferze zarobków kancelistów.

Można natomiast przyrzeć się temu, jak ich uposażenia prezentowały się na tle ówczesnych zarobków w innych sektorach. Przykładowo weźmy pod uwagę lata 1950 i 1956. Przeciętne wynagrodzenie wynosiło wtedy odpowiednio 18 370 zł (przed zmianą systemu pieniężnego) i 551 zł w 1950 r. oraz 1118 zł

¹⁰⁰ Na przykład występowanie stanowiska kierownika Kancelarii Ogólnej w aparacie KW PPR, porównywalnego rangą z zastępcą kierownika wydziału, i zanik tego stanowiska w czasach PZPR oraz różnicowanie w tym okresie kategorii biuralistek, co nie występowało do grudnia 1948 r.

w 1956 r.¹⁰¹ Maszynistki otrzymywały w 1950 r. 87 proc. średniego wynagrodzenia, natomiast lepiej pod tym względem wypadali referenci kancelarii, gdyż ich pensje wynosiły od 136 do 163 proc. przeciętnego wynagrodzenia. Stosunek zarobków obu tych grup w 1956 r. wynosił odpowiednio 72 i 107–116 proc. przeciętnego wynagrodzenia. Zestawienia te pokazują, że dosyć dobrze zarabiali stojący wyżej w hierarchii kanceliści, natomiast wynagrodzenia maszynistek były bardzo słabe. To zresztą bywało powodem ich rezygnacji z wykonywania tej pracy¹⁰². Sytuacja pod tym względem nie uległa zmianie do końca omawianego okresu. W listopadzie 1956 r. Egzekutywa KW zdecydowała o utrzymaniu wysokości poborów kancelistek na dotychczasowym poziomie¹⁰³.

Drogi awansu i fluktuacja kadrowa kancelistów

Przyjrzyjmy się teraz temu, jak na podanych przykładach wyglądała sprawa możliwości osiągnięcia awansu przez kancelistów, tudzież w jakim zakresie grupa ta doświadczała fluktuacji kadrowej. W ciągu przeszło czterech lat istnienia KW PPR w Lublinie, poza dosłownie kilkoma wyjątkami nie udało się uchwycić przykładów awansów, które, przy uwzględnieniu jego struktury organizacyjnej, mogłyby jedynie oznaczać powierzenie im obowiązków funkcjonariuszy politycznych tego lub innego szczebla. Taki awans objął K. Głania, którego po kilku miesiącach sprawowania funkcji kierownika Kancelarii Ogólnej zatwierdzono (październik 1945 r.) na stanowisku kierownika Wydziału Ogólnego. Choć trzeba tu mieć na uwadze, że o ile każdy kierownik wydziału był pracownikiem politycznym, to akurat ten wydział funkcji politycznych nie spełniał. W górę hierarchii aparatu lubelskiego KW PPR udało się też wspiąć Halinie Pawłos (później Kowzanowicz), która od stanowisk maszynistki i biuralistki (1944–1945) doszła do funkcji kierowniczkich Wydziałów: Ogólnego (maj–lipiec 1945 r.) i Gospodarczego (sierpień–październik 1945 r.)¹⁰⁴. Swoistym awansem było przeniesienie (kwiecień 1946 r.) pracownicy wydającej przepustki do gmachu KW na stanowisko maszynistki w Wydziale Personalnym, gdzie pracowała do 1 listopada 1948 r.¹⁰⁵ Natomiast fluktuacji kadrowej w tym okresie,

¹⁰¹ Przeciętne wynagrodzenie w latach 1950–2002, http://www.reprywatyzacja.info.pl/b_wsk_fin_od_1939.htm#_Toc47854278 [dostęp 15 VII 2018 r.].

¹⁰² Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, 237/XXI-32, Sprawozdanie z wyjazdu do Lublina tow. Władysława Góry w dniu 6 III 1954 r., k. 90.

¹⁰³ APL, KW PZPR w Lublinie, 193, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 6 XI 1956 r., k. 63.

¹⁰⁴ *Ibidem*, KW PPR w Lublinie, 425, Lista płacy pracowników umysłowych KW PPR na maj 1945 r., 24 V 1945 r., k. 11; *ibidem*, Lista płacy pracowników umysłowych KW PPR za sierpień 1945 r., k. 19; APL, KW PPR w Lublinie, 360, Zaświadczenie z Wydziału Personalnego KW dla H. Kowzanowicz, 16 I 1948 r., k. 155.

¹⁰⁵ Por. APL, KW PPR w Lublinie, 356, Charakterystyka dla Naczelnika Więzienia na Zamku, 25 II 1946 r., k. 19; *ibidem*, 425, Lista płacy pracowników umysłowych KW PPR w Lublinie za maj 1946 r., k. 41; *ibidem*, 368, Pismo z Wydziału Personalnego KW PPR z 30 X 1948 r., k. 291.

w rozumieniu zmian stanowisk pracy między poszczególnymi wydziałami, nie zaobserwowano.

W KW PZPR naturalnym kierunkiem awansu było przechodzenie na hierarchicznie wyższe i lepiej płatne stanowisko kancelaryjne, tzn. awans z maszynistki na sekretarkę lub referentkę kancelarii wydziałowej. W 1949 r. w ten sposób awansowano maszynistkę Wydziału Ogólno-Administracyjnego, a w 1951 r. kancelistkę buchalterii¹⁰⁶. Jedną z maszynistek Wydziału Ogólnego w grudniu 1954 r. została pomocnicą księgową¹⁰⁷. Wyraźniejszym awansem było przenoszenie referentek kancelarii do grupy pracowników politycznych. Awans na stanowisko referenta ewidencji kadr spotkał w 1953 r. kancelistkę Wydziału Kadr, a w 1955 r. jej koleżankę z Wydziału Propagandy¹⁰⁸. Obejmowanie przez kancelistów stanowisk referentów zdarzało się stosunkowo często. Tak było w 1949 r. z maszynistką Wydziału Rolnego i kierowniczką kancelarii Wydziału Propagandy, a w 1951 r. z maszynistką Wydziału Administracyjnego i dwiema maszynistkami Wydziału Organizacyjnego¹⁰⁹. Podobnych sytuacji było więcej. Często jednak brak pewności co do tego, czy faktycznie oznaczało to przejście do grupy pracowników politycznych, czy też w istocie chodziło o objęcie stanowiska referenta kancelarii. W aktach nie zawsze bowiem jest to sprecyzowane. Awanse na stanowisko co najmniej instruktora w grupie pracowników politycznych stanowiły wyjątek. Wspomniany tu już kilkakrotnie dawny kierownik Kancelarii Ogólnej KW PPR i Wydziału Ogólnego (Ogólno-Gospodarczego) KW PPR/PZPR K. Głań z początkiem 1951 r. objął stanowisko kierownika Referatu (Biura) Listów w Kancelarii I Sekretarza¹¹⁰. Zajmował je do września 1958 r.¹¹¹, następnie przeszedł na rentę¹¹². Postępująca specja-

¹⁰⁶ APL, KW PZPR w Lublinie, 3360, Wykaz kobiet dopuszczonych do awansu społecznego od 1 V do 15 XI 1949 r., k. 223; *ibidem*, 181, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 2 II 1951 r., k. 166.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 10(1878), Lista płac pracowników KW PZPR w Lublinie za okres 1–31 XII 1954 r., k. 131.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 193, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 3 II 1953 r., k. 184; *ibidem*, 211, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 23 XII 1955 r., k. 183.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 1(1869), Lista płacy pracowników KW za 1–30 XI 1949 r., k. 146; *ibidem*, 3360, Wykaz kobiet dopuszczonych do awansu społecznego od 1 V do 15 XI 1949 r., k. 223; *ibidem*, 1(1869), Lista płacy pracowników KW za 1–31 X 1949 r., k. 133; *ibidem*, 183, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 7 VI 1951 r., k. 162; *ibidem*, 3(1872), Lista płacy pracowników KW za 1–30 VI 1951 r., k. 480; *ibidem*, 185, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 6 IX 1951 r., k. 10.

¹¹⁰ *Ibidem*, 181, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 26 I 1951 r., k. 135.

¹¹¹ *Ibidem*, 18(1885), Listy płacy pracowników KW PZPR w Lublinie z okres 1–30 września, 1–31 października i 1–30 XI 1958 r., k. 54, 77, 111. Na drugiej z wyżej wyszczególnionych list przy jego nazwisku widnieje dopisek „nie”, a na ostatniej w ogóle ono nie występuje. Informacji o jego zwolnieniu nie można znaleźć w protokołach Egzekutywy KW z tego okresu.

¹¹² *Ibidem*, 3975, Miasto Lublin – renciści [rejestr], 31 XII 1963 r., k. 123; *ibidem*, 3270, Ewidencja osób wybyłych objętych nomenklaturą KW i KP [PZPR w Lublinie] 1949–1970, data wycofania teczek osobowych do KM w Lublinie 18 IV 1963 r., k. 97.

lizacja i wymagania stawiane przed kandydatami na wyższe stanowiska sprawiały, że droga do awansu w obrębie aparatu PZPR stała otworem tylko przed najambitniejszymi kancelistami. Przy czym warunek konieczny stanowiło odbycie szkolenia politycznego (kursu) w jednej ze szkół partyjnych. Wątek ten rozwijam w dalszej części artykułu.

W porównaniu z poprzednim okresem, w KW PZPR występowała dosyć dynamiczna fluktuacja kancelistek przerywanych z jednego do drugiego wydziału. Siedem z nich w latach 1949–1956 pracowało kolejno w dwóch różnych wydziałach, a jedna aż w trzech różnych komórkach organizacyjnych. Rekordzistki, Krystyna Kozioł (Turzańska) i Halina Werner czterokrotnie zmieniały przydziały służbowe. Sytuacja ta różnie wyglądała w poszczególnych wydziałach – stabilny pod tym względem był np. Wydział Ekonomiczny i WKKP, a ich przeciwnościami były Wydział Organizacyjny i kancelaria I sekretarza.

Małe możliwości awansu w obrębie KW PPR i duże wymagania stawiane pracownikom aparatu partyjnego przy relatywnie niewysokich poborach, a także czynniki takie, jak ambicje osobiste, nieradzenie sobie z obowiązkami, brak zainteresowania karierą działacza politycznego itd. wpłynęły na to, że część personelu kancelaryjnego przeszła do pracy w innych sektorach. Nawiasem mówiąc, w KW PPR zazwyczaj nie zwalniano pracowników – z reguły, o ile się czymś nie narazili, znajdowano im zatrudnienie gdzie indziej¹¹³. Niestety, w tej materii dysponuję szczątkowymi informacjami. Niektórzy dostali posady w instytucjach państwowych. Jan Tudyka po odejściu z KW PPR od lutego 1945 r. do kwietnia 1946 r. był urzędnikiem WRN w Lublinie na stanowisku kierownika Wydziału Materiałów Pędnych¹¹⁴, następnie zatrudniono go w strukturach Zarządu Okręgowego Związku Uczestników Walki Zbrojnej o Niepodległość i Demokrację w Lublinie, gdzie pracował kolejno w charakterze kierownika personalno-organizacyjnego, kierownika gospodarczego i w końcu jako inspektor¹¹⁵. Później był sekretarzem Zarządu Okręgu Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Lublinie¹¹⁶. Z tego stanowiska 10 lutego 1950 r. przeniesiono go do Zarządu Głównego ZBoWiD w Warszawie, gdzie pracował jako kierownik Wydziału Organizacyjnego¹¹⁷. Helena Ratynówna (uprzednio maszynistka, następnie świetlicowa i bibliotekarka) została skierowana do pra-

¹¹³ Gdy np. w czerwcu 1948 r. zdecydowano o zwolnieniu sekretarki G. Kuźmin, jednocześnie polecono kierownikowi Wydziału Personalnego znalezienie jej innej pracy. Zob. APL, KW PPR w Lublinie, 23, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW, 21 VI 1948 r., k. 47.

¹¹⁴ *Ibidem*, 400, Ewidencja członków PPR, [ok. 1946 r.], nr poz. 1011, k. 51.

¹¹⁵ AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, Z5090, Ankieta Jana Tudyki, 27 XI 1947 r., k. nlb.

¹¹⁶ APL, KW PZPR w Lublinie, 549, Zaproszenie dla I sekretarza KW S. Łapota na zjazd wojewódzki ZBoWiD, 8 XI 1949 r., k. 390.

¹¹⁷ *Ibidem*, ZW ZBoWiD w Lublinie, 370, Protokół z posiedzenia Prezydium Zarządu Okręgu ZBoWiD, 10 II 1950 r., k. 41–42.

cy w charakterze maszynistki w Wydziale Specjalnym Komendy Wojewódzkiej MO w Lublinie¹¹⁸. Maszynistkę Wydziału Rolnego Danutę Trzcinińską skierowano w 1948 r. do pracy w WUBP w identycznym charakterze¹¹⁹. Kancelistów z KW PPR zatrudniały też różne przedsiębiorstwa. Ekssekretarkę Wydziału Organizacyjnego Grażynę Kuźmin w sierpniu 1948 r. skierowano do pracy w Państwowym Młynie „Krause” w Lublinie¹²⁰. Krystyna Pawlos po odejściu z pracy w KW zatrudniła się w spółdzielni pracy krawiectwa damskiego jako kierownik kadr¹²¹.

Odpyły kancelistów z KW PPR do aparatu podległych mu KP był incydentalny. Znany mi jest tylko jeden taki przypadek, dotyczący Anny Zielonki pracującej wiosną 1945 r. jako biuralistka. W sierpniu przeszła do pracy w KP PPR w Lublinie na stanowisko instruktora personalnego, a potem sekretarki, które zajmowała do lipca 1946 r., gdy została pracownikiem WUBP¹²².

O niektórych wiadomo, że opuścili lubelską organizację partyjną przenosząc się do innych województw. Na przykład Janina Jezierska, która pracowała w KO/KW PPR od października do grudnia 1944 r. jako maszynistka, trafiła później do województwa kieleckiego, gdzie podjęła pracę w komendzie powiatowej MO w Kielcach¹²³.

Podczas gdy jedni kanceliści znajdowali pracę poza KW PPR, inni latami trwali na zajmowanych posadach. Do rekordzistów zaliczają się: kierownik Kancelarii Ogólnej K. Głań, który w tym charakterze przepracował trzy lata i cztery miesiące oraz maszynistka Anna Frydecka, która przepracowała tylko o miesiąc krócej od niego.

¹¹⁸ *Ibidem*, KW PPR w Lublinie, 359, Pismo z Wydziału Personalnego KW do KW MO (skierowanie H. Ratynówny do pracy), 15 II 1947 r., k. 116.

¹¹⁹ *Ibidem*, Pismo z Wydziału Personalnego KW do WUBP (skierowanie D. Trzcinińskiej do pracy), 16 II 1948 r., k. 236.

¹²⁰ APL, KW PPR, 398, Zapis w dzienniku korespondencyjnym Wydziału Personalnego KW PPR dotyczący skierowania do pracy G. Kuźmin, 31 VIII 1948 r., poz. 1377, k. 28–29. Pod koniec 1949 r. była ona uchwytna jako sekretarz POP w Szkole dla Instruktorów Teatrów Ochotniczych; zob. *ibidem*, KW PZPR w Lublinie, 2180, Skład egzekutywy koła PZPR przy Szkole dla Instruktorów Teatrów Ochotniczych, 18 XI 1949 r., k. 6.

¹²¹ W 1952 r. Egzekutywa KW zatwierdziła zgłoszenie jej na roczną szkołę partyjną im. J. Marchlewskiego w Łodzi; zob. APL, KW PZPR w Lublinie, 3371, Wyciąg z protokołu z posiedzenia Egzekutywy KW z 15 V 1952 r., k. 106. Później była instruktorem szkolenia partyjnego w Wydziale Propagandy KW; zob. APL, KW PZPR w Lublinie, 2180, Wykaz pracowników Wydziału Propagandy, [1953 r.], k. 21.

¹²² *Ibidem*, KW PPR w Lublinie, 425, Lista płacy pracowników KW PPR w Lublinie na kwiecień 1945 r., k. 8; *ibidem*, 433, Listy płacy pracowników KP PPR w Lublinie na sierpień 1945 r. i lipiec 1946 r., k. 2, 26.; *ibidem*, 400, Ewidencja członków PPR, nr poz. 3246, k. 163.

¹²³ Później pracowała najprawdopodobniej w KW w Rzeszowie, zob. *ibidem*, 391, Pismo z Komendy Wojewódzkiej MO w Kielcach do KW, 21 V 1947 r., k. 123; *ibidem*, 398, Zapis w dzienniku korespondencyjnym Wydziału Personalnego dotyczący przesłania akt personalnych J. Jezierskiej do KW w Rzeszowie, 14 X 1948 r., poz. 1471, k. 50–51.

Personel kancelaryjny KW PZPR w Lublinie podlegał raczej umiarkowanej fluktuacji. Relatywnie często zauważalne było jego przemieszczanie się między poszczególnymi wydziałami, a powodów tego można się jedynie domyślać (np. po powstaniu wakatów). Bez wątplenia pracownicy KW przechodzili też do pracy poza aparatem KW PZPR, ale niewiele konkretnych przykładów mogę tu wskazać. Pod koniec sierpnia 1955 r. zdecydowano o przeniesieniu F. Michałek, referentki w Wydziale Rolnym KW PZPR, na stanowisko inspektora kadr w PWRN¹²⁴. Później pracowała w Wojewódzkim Handlu Terenowym¹²⁵. Bardzo rzadkie było natomiast przechodzenie (względnie powracanie) z aparatu KW do KP PZPR. Krystyna Mróz, maszynistka Wydziału Organizacyjnego (1953–1954), w marcu 1954 r. powróciła do KP w Kraśniku obejmując stanowisko instruktora ewidencji, a Maria Łuczak, referentka w kancelarii I sekretarza KW, wróciła jako instruktor propagandy do KP PZPR w Lublinie. Powyższe przypadki ilustrują obejmowanie ważniejszych, bo politycznych stanowisk, które przez to były bardziej atrakcyjne od posad w KW. O kilku innych kancelistach wiadomo tylko tyle, że wyjechali z województwa lubelskiego. Maszynistka i kierownik biura Wydziału Propagandy Maria Kurowska w 1949 r. przeniosła się do Bartoszyca w województwie olsztyńskim¹²⁶. Referentka w kancelarii I sekretarza Leokadia Michałek w 1955 r. przeniosła się do Wrocławia¹²⁷, a referentka Wydziału Rolnego Wiera Stasiuk – do Opola¹²⁸. Wśród kancelistów KW PZPR też byli „rekordziści” jeśli chodzi o długość stażu pracy: pięć osób pracowało tam po *circa* 5 lat, a były też osoby, które przepracowały w tym charakterze przeszło 6 lat¹²⁹.

Jak można się domyślać, były różne powody, dla których kanceliści rozstawali się z pracą w KW PZPR w Lublinie. Niektórzy stracili ją wskutek arbitralnych decyzji przełożonych. Maszynistka i referentka z Wydziału Administracyjnego pracująca tam w latach 1949–1952, została zdjęta ze stanowiska przez Egzekutywę KW (styczeń 1952 r.) z powodu niewywiązywania się z pracy¹³⁰.

¹²⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, 209, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 25 VIII 1955 r., k. 179.

¹²⁵ *Ibidem*, 3975, Działacze pracujący [w mieście Lublin], b.d., k. 114.

¹²⁶ *Ibidem*, KM PZPR w Lublinie, 3676, Księga wybyłych z miasta Lublina, nr poz. 69, data wycofania teczek M. Kurowskiej, 10 XII 1949 r., k. 3.

¹²⁷ Zatrudniono ją w Wydziale Organizacyjnym tamtejszego KW; APL, KW PZPR w Lublinie, 3270, Arkusz ewidencji osób wybyłych objętych nomenklaturą KW i KP, L. Michałek, data wycofania teczek 6 IX 1955 r., akta przesłane do KW we Wrocławiu, k. 55.

¹²⁸ Objęła posadę w opolskim KW; *ibidem*, Arkusz ewidencji osób wybyłych objętych nomenklaturą KW i KP, W. Stasiuk, data wycofania teczek 19 IX 1950 r., akta przesłane do KW w Opolu, k. 2.

¹²⁹ Dotyczy to maszynistki i referentki Krystyny Kozioł (potem Turżańskiej), która w tym okresie przepracowała 6 lat i 3 miesiące oraz – jeśli trafnie się domyślę, że chodzi o tę samą osobę po zmianie nazwiska – Teodozji Cholewy (wcześniej Wawrysiuk), która na identycznych stanowiskach przepracowała 6 lat i 8 miesięcy.

¹³⁰ APL, KW PZPR w Lublinie, 187, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 24 I 1952 r., k. 8.

Z podobnych powodów – za niedbały stosunek do pracy, a także za tajemnicze „przejawy drobnomieszczańskie” – w czerwcu 1953 r. zwolniono referentkę kancelarii I sekretarza¹³¹. Bywały też poważniejsze przyczyny. Pod koniec grudnia 1953 r. maszynistka kancelarii I sekretarza KW decyzją WKKP została wyprowadzona z pracy w aparacie PZPR i ukarana naganą za rzucenie oszczerstwa przeciwko pracownikowi WKKP¹³². Oczywiście byli też tacy, którzy – jak referentki z biura listów kancelarii I sekretarza i z Wydziału Organizacyjnego – odchodzili z aparatu na własną prośbę¹³³.

Kanceliści KW PPR/PZPR w Lublinie a szkolenie partyjne

Kierownictwo partii przykładło dużą wagę do szkolenia ideologicznego i politycznego pracowników aparatu¹³⁴. Wydaje się, że zwracano na to większą uwagę, niż na ich wykształcenie i fachowe umiejętności. Przypuszczam, że posiadanie tych ostatnich przez kandydatów na kancelistów KW PPR/PZPR w Lublinie (np. maszynopisanie) traktowano jako warunek konieczny. W aktach KW PPR nie udało mi się znaleźć ani jednego przypadku skierowania pracownika na szkolenie służące nabyciu czy udoskonaleniu posiadanych kwalifikacji biuralisty. Jako swego rodzaju wyjątek można potraktować wysłanie w grudniu 1947 r. pracownicy zajmującej stanowisko kartotekarza – było to jednak stanowisko polityczne – na naukę szyfrowania do Wydziału Specjalnego KC PPR¹³⁵. Z braku odnośnych informacji należy wnosić, że przedstawiciele personelu kancelaryjnego KW PPR w Lublinie generalnie nie kierowano na kursy do szkół partyjnych. Wiem tylko o jednym takim przypadku, dotyczącym maszynistki Wydziału Propagandy, przeniesionej w połowie 1946 r. na stanowisko bibliotekarki i świetlicowej, najpewniej w związku z ukończeniem przez nią kursu w WSzP¹³⁶.

Pracownicy kancelaryjni KW PZPR w Lublinie byli szkoleni częściej niż ci sami w KW PPR. We wrześniu 1951 r. Wydział Kadr KW zatwierdził kandy-

¹³¹ *Ibidem*, 193, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 25 VI 1953 r., k. 357.

¹³² *Ibidem*, 505, Księga spraw zakończonych przez WKKP, l.p. 573, k. nlb.

¹³³ *Ibidem*, 193, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 24 IX 1953 r., k. 91; *ibidem*, 204, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 2 IX 1954 r., k. 10.

¹³⁴ O roli przypisywanej szkolnictwu partyjnemu przez partyjnych liderów zob. B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006, s. 40–41, 44.

¹³⁵ APL, KW PPR w Lublinie, 365, Pismo z Wydziału Personalnego KW PPR do Wydziału Specjalnego KC PPR, 10 XII 1947 r., k. 223.

¹³⁶ *Ibidem*, 360, Zaświadczenie [Wydziału Personalnego KW] wydane H. Ratynównie, 11 XI 1948 r., k. 201.

daturę referentki kancelarii WKKP na kurs w WSzP¹³⁷. Po jego ukończeniu, w czerwcu następnego roku awansowano ją na referenta Wydziału Kadr KW¹³⁸. W październiku 1954 r. Egzekutywa KW zaaprobowała skierowanie maszynistki Wydziału Handlu na kurs w Międzywojewódzkiej Szkole Partyjnej w Lublinie¹³⁹. Jednak samo ukończenie kursu politycznego nie dawało gwarancji otrzymania stanowiska politycznego w aparacie partyjnym. Świadczy o tym przypadek jednej z funkcjonariuszek KP PZPR w Kraśniku. Odbyła ona kurs w Międzywojewódzkiej Szkole Partyjnej w Łodzi (od listopada 1952 r.)¹⁴⁰, ale jako absolwentce wystawiono jej mało entuzjastyczną charakterystykę. Została opisana jako osoba nieśmiała, średnio zdolna i słabo przygotowana. Choć nie odmawiano jej pracowitości i doceniono chęć pracy w aparacie, wyrażano wątpliwość czy poradzi sobie w pracy politycznej. Nie pomógł jej nawet wyeksponowany w życiorysie fakt bycia łączniczką Armii Ludowej w wieku 12 lat. Uznano, że powinna wrócić na zajmowane wcześniej stanowisko kartotekarza KP¹⁴¹. Ostateczne decyzje w tego typu sprawach podejmował komitet „kierujący” na kurs¹⁴², w tym wypadku kobieta trafiła do KW PZPR w Lublinie, lecz tylko na stanowisko maszynistki. To pokazuje, że przy braku wymaganych predyspozycji sama „chęć szczerą” nie okazywała się wystarczająca.

Takie sytuacje jak wyżej opisana należały do wyjątków, a szkolenie partyjne walnie dopomagało w dalszej karierze politycznej aparatczyka PZPR. Z pewnością odegrało istotną rolę w przebiegu bodaj najbardziej spektakularnej kariery kancelistki KW PZPR Leokadii Michałek. Pierwsze kroki stawiała w aparacie KW PPR w Lublinie jako pracownica biurowa, a następnie kartotekarz i referent w Wydziale Personalnym¹⁴³. Później, już w KW PZPR, pracowała m.in. jako sekretarka tajnej kancelarii. Musiała już wówczas dobrze „rokować”, skoro w 1950 r. Egzekutywa KW zdecydowała o wysłaniu jej do rocznej centralnej szkoły partyjnej¹⁴⁴. Ostatecznie ukończyła w 1951 r. kurs w WSzP, po czym skierowano ją (od sierpnia) do pracy na stanowisku instruktora Wydziału Kadr KW¹⁴⁵. Po kilku miesiącach, w związku z aktualnym zapotrzebowaniem

¹³⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, 3315, Pismo z Wydziału Kadr KW do KM w Lublinie, 5 IX 1951 r., k. 42.

¹³⁸ *Ibidem*, 189, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 5 VI 1952 r., k. 368.

¹³⁹ *Ibidem*, 204, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 21 X 1954 r., k. 362.

¹⁴⁰ Zob. *ibidem*, 191, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 31 X 1952 r., k. 357; *ibidem*, KP PZPR w Kraśniku, 83, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KP, 13 X 1952 r., k. 94.

¹⁴¹ *Ibidem*, 2044, Ewidencja słuchaczy Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej, [1953 r.], k. nlb.

¹⁴² B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 174.

¹⁴³ APL, KW PZPR w Lublinie, 3360, Wykaz kobiet dopuszczonych do awansu społecznego od 1 V do 15 XI 1949 r., k. 223.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 176, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 24 V 1950 r., k. 119; *ibidem*, 181, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 16 II 1951 r., k. 261.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 3315, Wykaz absolwentów WSzP zakwalifikowanych do POM, KW, KP, MON, ZMP od 1 III do 1 VIII 1951, k. 1.

na kandydatki na III sekretarzy w kilku komitetach powiatowych w województwie lubelskim, objęła to stanowisko w Komitecie w Puławach¹⁴⁶. Z tamtego okresu pochodzi jej charakterystyka: „W aparacie pracuje od 1945 r. Ukończyła Wojewódzką Szkołę Partyjną, dobry pracownik z perspektywą”¹⁴⁷. Po okresie sekretarzowania w puławskim KP PZPR powróciła do KW PZPR w Lublinie, aby objąć stanowisko zastępcy kierownika Wydziału Propagandy ds. kobiecych¹⁴⁸. Po nieco ponad roku ponownie znalazła się w puławskim KP PZPR, jako sekretarz propagandy¹⁴⁹. Tam pracowała do 1955 r.¹⁵⁰

Podane przykłady jednoznacznie potwierdzają tezę o związku między ukończeniem szkoły partyjnej, a awansem w aparacie PZPR. Wpływ na to miały też inne czynniki. Oprócz osobistych predyspozycji liczył się także staż partyjny – im był dłuższy i bardziej obfity w doświadczenia, tym pewniejsza była perspektywa awansu. Warto jednak dodać, że kanceliści, z wyjątkami, nie byli przewidziani w pierwszym rządzie do przeszkolenia w szkole partyjnej. Od tej strony nastawiano się bardziej na sekretarzy kół/POP, komitetów gminnych czy fabrycznych¹⁵¹. Notabene zjawisko awansowania czy szerzej: karier w aparacie PPR/PZPR warto byłoby przeanalizować w dłuższej perspektywie czasowej, aniżeli przyjęta w tym artykule.

Wykształcenie kancelistów KW PPR/PZPR

Jednym z elementów portretu zbiorowego kancelistów partyjnych ze szczebla wojewódzkiego jest posiadane przez nich wykształcenie, niestety, na ten temat niewiele można powiedzieć. Przyczyną jest po prostu zbyt mało informacji na ten temat. Poszukiwania w aktach PPR umożliwiły ustalenie wykształcenia zaledwie dwanaściora reprezentantów tej grupy, co odpowiada mniej więcej jednej trzeciej ogółu. W grupie tej występują dwie osoby z wykształceniem podstawowym, po jednej osobie deklarującej odbycie nauki odpowiednio w szkole handlowej, pedagogicznej, seminarium nauczycielskim i w gimnazjum kupieckim, a także sześć osób, które uczęszczały do gimnazjum lub określiły swoje wykształcenie jako średnie. Szczątkowość danych pozwala jedynie na sformułowanie ostrożnego poglądu, że przeciętne wykształcenie kancelistów wyżej

¹⁴⁶ *Ibidem*, 186, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 22 XI 1951 r., k. 94.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 3303, Wykaz imienny I, II i III sekretarzy KP, KM oraz większych KZ zwolnionych z aparatu oraz przesuniętych w jego ramach za grudzień 1951 r., k. 93.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 194, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 3 IV 1953 r., k. 218.

¹⁴⁹ *Ibidem*, 202, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW, 24 VI 1954 r., k. 254.

¹⁵⁰ *Ibidem*, 585, Pismo I sekretarza KW PZPR w Lublinie do I sekretarza KW PZPR we Wrocławiu, 8 VIII 1955 r., k. 198. Nadawca prosił „towarzysza” ze Śląska, aby planującej się tam przenieść L. Michałkównie pomógł w urządzeniu się i znalezieniu pracy we Wrocławiu.

¹⁵¹ B. Cichocki, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 172.

wymienionego komitetu prawdopodobnie mogło być nieco wyższe niż to, którym legitymowali się ich „towarzysze” i „towarzyszki” z KP PPR w województwie lubelskim¹⁵². Fakt ten można wyjaśnić po prostu tym, że zamieszkiwanie w mieście wojewódzkim siłą rzeczy stwarzało lepsze dojście do edukacji niż na prowincji.

Jeszcze mniej informacji na ten temat udało się znaleźć w odniesieniu do kancelistów lubelskiego KW PZPR. Odnosne dane udało się ustalić tylko w stosunku do siedemnastu osób, co odpowiada około 15 proc. ogółu. Spośród nich siedem osób przyznawało się do posiadania wykształcenia podstawowego, a osiem deklarowało wykształcenie średnie ogólne (względnie gimnazjalne). Dwie osoby ukończyły gimnazjum kupieckie i szkołę rolniczą. Tak niewiele danych nie daje możliwości wykonania miarodajnych porównań z wykształceniem kancelistów KP PZPR z Lubelszczyzny. Podobnie jak w przypadku kancelistów PPR, można jedynie wyrazić przekonanie co do prawdopodobieństwa posiadania przez sekretarki i maszynistki KW PZPR nieco lepszego wykształcenia od ich odpowiedniczek i odpowiedników w strukturach powiatowych partii, spośród których ponad połowa przyznawała się do zakończenia edukacji na szkole podstawowej¹⁵³.

Staż kancelistów w partii i organizacjach „ruchu rewolucyjnego”

Następnym składnikiem zbiorowego portretu kancelistów KW PPR/PZPR w Lublinie są ich doświadczenia w organizacjach „ruchu rewolucyjnego” i długość stażu partyjnego. W KW PPR bodaj najbardziej pod tym względem doświadczonym „towarzyszem” był kierownik Kancelarii Ogólnej, Kalistrat Głań. W wieku 22 lat (w 1919 r.) został członkiem Komunistycznej Partii Robotniczej Zachodniej Ukrainy, a następnie w latach 1926–1938 należał do KPP. Do PPR wstąpił w 1944 r.¹⁵⁴ Jego poprzednik, kierownik biura KO/KW PPR Jan Tudyka, do partii wstąpił mając lat 35, w 1943 r., lecz ciekawsze jest to, że przedtem był członkiem ZWZ/AK i BCh w gminie Markuszów (powiat puławski)¹⁵⁵. To nie jedyny przypadek akowca zgłaszającego później akces do PPR. Od września 1944 r. J. Tudyka jako sekretarz kierował pracami nowo utworzonej komórki partyjnej skupiającej pracowników KO/KW PPR¹⁵⁶. W świetle danych obrazujących doświadczenia organizacyjne innych kancelistów, generalnie dużo

¹⁵² T. Czarnota, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR...*, s. 531.

¹⁵³ *Idem*, *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR...*, s. 550.

¹⁵⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, 3975, Miasto Lublin – renciści [rejestr], 31 XII 1963 r., k. 123.

¹⁵⁵ AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, Z5090, Ankieta Jana Tudyki, 27 XI 1947 r., k. nlb.

¹⁵⁶ APL, KW PPR w Lublinie, 7, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KO, 24 IX 1944 r., k. 6.

młodszych od obu wyżej wymienionych funkcjonariuszy, można stwierdzić, że były one proporcjonalnie do ich wieku nieco mniejsze. Statystyczny obraz przebiegu upartyjnienia kancelistów KW PPR ukazany na próbcie czternastu osób, dla których udało się znaleźć odnośne dane (48 proc. ogółu), pokazuje tabela 3.

Tabela 3. Zestawienie długości stażu w PPR części kancelistów KW PPR

Do grudnia 1944 r.		Styczeń–czerwiec 1945 r.		Czerwiec 1945–1947 r.	
Liczba	Procent	Liczba	Procent	Liczba	Procent
6	43	0	0	8	57

Warto zwrócić uwagę na identyczną liczbę akcesji do partii w miesiącach charakteryzujących się przemieszczającymi się przez Lubelszczyznę idącymi na zachód wojskami sowieckimi i w okresie funkcjonowania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej oraz na zerowy poziom akcesji między tymi dwoma okresami. Być może to przypadek. Jest zbyt mało danych, co nie uprawnia do ferowania daleko idących wniosków, lecz zarazem nie można wykluczyć, że zmieniająca się sytuacja polityczna w kraju w jakiś sposób rzutowała na decyzje o wstępowaniu do PPR, które podejmowali także przyszli kanceliści lubelskiego KW¹⁵⁷.

Uchwyciłem też reprezentantów personelu kancelaryjnego KW PPR w Lublinie, którzy wcześniej lub w czasie, gdy już tam pracowali, należeli do Związku Walki Młodych (ZWM). Jego członkinią była np. maszynistka Wydziału Ekonomicznego, która wypełniając obowiązki członkowskie wzięła udział w „zabezpieczeniu” tzw. referendum ludowego 30 czerwca 1946 r., pomagając komisjom obwodowym¹⁵⁸. Także pomoc biurowa pracująca w KW PPR w Lublinie w pierwszej połowie 1945 r. była członkinią ZWM skierowaną do pracy w jego aparacie przez wojewódzkie kierownictwo tej organizacji młodzieżowej¹⁵⁹.

Znacznie mniej informacji znalazłem na temat usuwania kancelistów z PPR. Znam tylko dwa takie przypadki. Pierwszy dotyczył wspomnianej wcześniej biuralistki mającej kontakty z „akowcami z lasu”, natomiast drugi odnosił się

¹⁵⁷ Podane dane są częściowo zbieżne z ogólnokrajowymi tendencjami, jeśli chodzi o wzrost liczebności partii i jego zahamowanie. Podaję za B. Cichoński, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry...*, s. 23–24.

¹⁵⁸ APL, Zarząd Wojewódzki Związku Walki Młodych w Lublinie i zarządy powiatowe, 41, Lista członków ZWM oddelegowanych do pomocy komisjom obwodowym w dn. 30 VI [1946 r.], k. 6.

¹⁵⁹ *Ibidem*, Zbiór wspomnień i relacji działaczy partyjnych i członków ruchu oporu, 511, Oświadczenie H. Szawdzin nt. K. Jesionek z 10 XII 1973 r., k. 4.

do byłego sekretarza technicznego KO/KW, którego w grudniu 1945 r. usunięto z partii za nadużycia materialne¹⁶⁰.

W przypadku kancelistów lubelskiego KW PZPR dane na temat ich upartyjnienia udało się zebrać jedynie dla 23 z nich. Zważywszy na to, że w zestawieniu z ich ogólną liczbą (przeszło 100 osób) jest to zaledwie ok. 22 proc., wyniki poniższych wyliczeń należy traktować ze zrozumiałą ostrożnością. Dane te usystematyzowano w tabeli według czterech przedziałów chronologicznych, pokazujących daty wstępowania odpowiednio do PPR, PPS i PZPR.

Tabela 4. Zestawienie długości stażu w PPR, PPS i w PZPR części kancelistów KW PZPR

W PPR do 1948 r.	W PPS do 1948 r.	W PZPR między 1949 r. a 1952 r.	W PZPR od 1953 r.
11	4	4	4

Z tabeli dosyć jednoznacznie wynika, że dla danej próbki dominującą grupę stanowili byli członkowie PPR. Może to z jednej strony świadczyć o tym, że występowała tu pewna ciągłość, jeśli chodzi o kontynuację pracy odpowiednio w KW PPR i PZPR, z drugiej zaś o tym, że posiadanie dłuższego stażu partyjnego miało znaczenie przy angażowaniu do pracy w aparacie PZPR. Choć może się to wydawać zaskakujące, do zatrudnienia w KW PZPR nie była niezbędna legitymacja członkowska tej partii. Maszynistka Wydziału Organizacyjnego KW Krystyna Białek, pracująca tam od stycznia 1954 r., została przyjęta do POP jako kandydatka po przepracowaniu około roku w tym charakterze¹⁶¹. Być może w tym i ewentualnie innych podobnych przypadkach w grę wchodziło członkostwo w ZWM.

Kolejny komponent zbiorowego obrazu kancelistów KW PPR/PZPR w Lublinie stanowi struktura wiekowa. Spośród kancelistów KW PPR, stanowiących 29-osobową grupę, występowały właściwie dwa pokolenia. Niestety, nie udało mi się zdobyć kompletu danych odnoszących się do dat ich urodzenia. Poszukiwania te powiodły się w odniesieniu do 15 osób, czyli około połowy wszystkich branych pod uwagę. Odnośne informacje pokazuje poniższa tabela. Jak widać, zdecydowanie dominują osoby urodzone głównie w okresie dwudziestolecia międzywojennego (87 proc.).

Tabela 5. Przedziały wiekowe dotyczące kancelistów KW PPR w Lublinie

Urodzeni do 1914 r.	Urodzeni między 1915 r. a 1929 r.
2	13

¹⁶⁰ *Ibidem*, KW PPR w Lublinie, 443, Lista wykluczonych z partii od lipca 1945 r. do czerwca 1946 r. w województwie lubelskim, k. 17.

¹⁶¹ *Ibidem*, KM PZPR w Lublinie, 115, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KM, 28 I 1955 r., k. 75.

W przypadku personelu kancelaryjnego KW PZPR dane na temat lat, w których przychodzili na świat ludzie wchodzący w skład tej grupy, zebrano dla 35 spośród nich. Odpowiada to 34 proc. ogółu. Usystematyzowano je według czterech przedziałów wiekowych. Jak pokazuje tabela nr 6, relatywnie najliczniejszą grupę wśród nich stanowili raczej ludzie młodzi, mieszczący się w przedziale wiekowym od *circa* 18 do 33 lat.

Tabela 6. Przedziały wiekowe dotyczące kancelistów KW PZPR w Lublinie

Urodzeni do 1914 r.	Urodzeni między 1915 r. a 1925 r.	Urodzeni między 1926 r. a 1930 r.	Urodzeni między 1931 r. a 1937 r.
2	14	11	8

Ostatnim składnikiem zbiorowego portretu kancelistów KW PPR/PZPR są informacje na temat ich płci. W KW PPR wyglądało to następująco: spośród 29 osób branych pod uwagę, aż 24 to przedstawicielki płci pięknej. Stanowiły one blisko 83 proc. ogółu. Dla „przeciwwagi” można zaznaczyć, że obydwaj kierujący w latach 1944–1948 Biurem (Kancelarią Ogólną) KW PPR w Lublinie byli mężczyznami. Na marginesie można zauważyć, że choć wśród kierowników wydziałów KW PPR generalnie przeważali mężczyźni, to w kilku wydziałach, poza oczywiście kobiecym (personalny, ogólny, propagandy, oświaty, WKKP), w owym okresie w tej roli występowały także kobiety. W KW PZPR podział kancelistów ze względu na płeć przedstawiał się znacznie prościej: wśród 103 reprezentantów tej grupy nie było ani jednego mężczyzny. Ci z kolei zdecydowanie przeważali wśród sekretarzy KW i kierowników wydziałów.

Jak wynika z ustaleń zaprezentowanych w tym artykule, kanceliści partyjni, choć spoczywała na nich bezpośrednia odpowiedzialność za sferę dokumentacji w aparacie wojewódzkim PPR/PZPR, nie byli tam liczącą się grupą. Ich perspektywy awansu były niewielkie, a wynagrodzenie raczej słabe. Mimo to przedstawiciele kierownictwa partyjnego bacznie analizowali ich pracę, czuwając też nad prawidłowo przebiegającą rekrutacją na stanowiska sekretarek, maszynistek i referentów kancelarii. Preferowano raczej osoby młode, ale mające już pewien staż w jednej z tych partii, lub w innych uznawanych przez nie stronnictwach i organizacjach „ruchu rewolucyjnego”. Ich fachowe kwalifikacje i wykształcenie były raczej sprawą drugorzędną.

Mimo podobieństw między kanceliami KW PPR i PZPR zaobserwowanych na terenie województwa lubelskiego, dało się też dostrzec między nimi niejedną różnicę – oczywiście z uwzględnieniem tego, że pierwsze z tych dwóch stadiów rozwojowych partii komunistycznej jest o połowę krótsze od drugiego.

Aparat kancelaryjny KW PZPR był trzykrotnie liczniejszy. Wynikało to nie tylko z jego nieco bardziej rozbudowanej struktury organizacyjnej odpowiednio do rozszerzonego pola oddziaływania partii. Było to też odbiciem znacznie intensywniej przebiegających procesów biurokratycznych w porównaniu z okresem do grudnia 1948 r. Kancelaria KW PZPR była bardziej zbiurokratyzowana od kancelarii KW PPR, a także całkowicie sfeminizowana, co zapewne nie było dziełem przypadku, lecz wynikało z prowadzenia określonej polityki kadrowej.

Działania tej grupy aparatu etatowego aparatu partyjnego, przy wszystkich wątpliwościach dotyczących jej znaczenia, skutkowały powstawaniem akt dziś uznawanych za ważne źródła historyczne. Stanowi to przesłankę za kontynuowaniem badań nad kancelistami oraz rolą, jaką w funkcjonowaniu PZPR odgrywała dokumentacja.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

KC PZPR w Warszawie, 237/XXI-28, 237/XXI-32.

Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego, Z5090.

Archiwum Państwowe w Lublinie

KW PPR w Lublinie, 7, 13, 22, 23, 47, 137, 191, 206, 349, 356, 359, 360, 365, 368, 391, 392, 398, 399, 400, 402, 408, 423, 425, 426, 433, 443, 459.

KW PZPR w Lublinie, 174, 176, 181, 183, 185, 186, 187, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 204, 211, 401, 505, 530, 549, 2044, 2180, 3270, 3303, 3315, 3358, 3360, 3371, 3929, 3931, 3942, 3975.

KW PZPR w Lublinie, listy płac: 1, 5, 7, 9, 10, 11, 18, 177, 338.

KM PZPR w Lublinie, 92, 115, 3676.

KP PPR w Puławach, 9.

KP PZPR w Kraśniku, 83.

KP PZPR w Łukowie, 83.

Zarząd Wojewódzki Związku Walki Młodych w Lublinie i zarządy powiatowe, 41.

Zarząd Wojewódzki ZBoWiD w Lublinie, 370.

Zbiór wspomnień i relacji działaczy partyjnych i członków ruchu oporu, 511.

Archiwum Oddziału IPN w Lublinie (AIPN Lu)

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Białej Podlaskiej, 0236/106.

OPRACOWANIA

Cichocki B., Józwiak K., *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006.

Czarnota T., *Kierownictwo pionu archiwalno-historycznego w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Lublinie w latach 1948–1956* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 425–451.

Czarnota T., *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PPR w województwie lubelskim w latach 1944–1948* [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 523–552.

- Czarnota T., *Personel kancelaryjny w aparacie komitetów powiatowych PZPR w województwie lubelskim w latach 1948–1954*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2014, t. 10, s. 587–626.
- Dyczkowski M., Papst A., *Automatyzacja prac biurowych. Systemy. Sprzęt. Oprogramowanie*, Wrocław 1994.
- Konstankiewicz M., *Kancelaria starostw województwa lubelskiego w latach 1919–1939*, Lublin 2011.
- Prażak J., *Tak zwana wolna zasada proweniencji*, „Archeion” 1957, t. 27, s. 47–57.
- Zawadka K., *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura – ludzie – mechanizmy funkcjonowania*, Lublin 2014.

The administrative personnel of the Provincial Committee of the Polish Workers' Party/Polish United Workers' Party in Lublin in 1944–1956

From 1944 to 1956, the organisational model of the Provincial Committee (PC) of the Polish Workers' Party's (PWP)/Polish United Workers' Party's (PUWP) secretariat evolved from a centralised and consolidated to a decentralised and dispersed. In each of these two developmental stages, the personnel was slightly different both in terms of posts and the number of employees. Representatives of this group of the party apparatus were (PC PWP) the head of the General Secretariat, a secretary and a typist, and (PC PUWP) the secretariat's clerks in the departments or the Secretariat of the First Secretary of the PC, a typist and a registrar. The number of PC PWP/PUWP administrative employees working in the secretariat in particular periods ranged from 3 (1944) to 27 people (1955). There were people with professional experience from various organisations (including district committees) and institutions, most of which can be described as the pillars of the “people's power” [Security Office, Milicja Obywatelska, general administrative offices, youth organisations, such as the Union of Youth Struggle (ZWM) and the Union of Polish Youth (ZMP)]. The administration of the PC PUWP secretariat in Lublin almost entirely consisted of employees “inherited” from the Provincial Committee of the Polish Workers' Party, not from the Provincial Committee of the Polish Socialist Party in Lublin.

When compared to the political functionaries, the administrative employees were considered insignificant in the party's full-time apparatus, as expressed, e.g., by their low earnings. They also had little promotion opportunities within this apparatus, which was one of the reasons for staff turnover. On the other hand, some people held administrative positions for four years (PC PWP), or even five and six years (PC PUWP). The administrative employees were rarely politically trained because they were not considered a source for future mid-level or senior-level political staff. Most of them were relatively young and poorly educated (usually primary education), with a party background that usually did not extend the legal existence of the PWP. In the times of the Central Committee of the Polish Workers' Party, the employees were predominantly female, amounting to over 80 per cent. In the years of the PC PUWP, the secretariat was 100 per cent feminised.

Słowa kluczowe: Polska Partia Robotnicza, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Wojewódzki, kanceliści, Lublin

Keywords: Polish Workers' Party, Polish United Workers' Party, Provincial Committee, secretariat, Lublin

TOMASZ CZARNOTA – absolwent studiów magisterskich na kierunku historia o specjalności archiwistycznej w UMCS w 2001 r. (praca magisterska: *Akta Polskiej Partii Robotniczej w Archiwum Państwowym w Lublinie*). Od 2009 r. doktor nauk humanistycznych w zakresie historii najnowszej i archiwistyki (rozprawa doktorska: *To zawsze zostanie dla potomności... Archiwalia w kręgu myśli i prac Jerzego Giedroycia*). Członek Towarzystwa Nauki i Kultury Libra oraz członek Kolegium Ekspertckiego Ruchu Archiwów Społecznych. Od 2001 r. asystent, od 2010 r. adiunkt w Zakładzie Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii UMCS. Krąg zainteresowań badawczych: działalność dokumentacyjno-archiwalna osób i organizacji XX-wiecznych i współczesnych.